

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

**Problematika užití zvrátneho „себя“ při
studiu ruštiny**
**Problems with using of the reflexive "себя" in
studying Russian**

Eva Tauchmanová Reslová

Vedoucí práce: PaedDr. Zuzana Liptáková, Ph.D.
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: D-RJ

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Problematika užití zvratného "себя" při studiu ruštiny* vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 20. 7. 2015

.....

Mé poděkování patří vedoucí práce PaedDr. Zuzaně Liptákové, Ph. D. za odborné vedení, cenné rady a čas, který mi věnovala při psaní diplomové práce.

Datum: 20. 7. 2015

.....

ABSTRAKT:

Diplomová práce se zabývá ruským zvratným zájmenem «себя» v porovnání s češtinou. Cílem práce je vytvoření souboru modelových cvičení pro studenty ruského jazyka za účelem eliminace chyb v souvislosti s tímto tematickým celkem. Diplomová práce se skládá ze dvou základních částí, teoretické a praktické. Teoretická část vychází z nastudované odborné literatury. Obsahuje obecnou charakteristiku a klasifikaci zájmen. Je zaměřena na problematiku zvratného zájmena v ruštině a jeho české ekvivalenty. Obsahuje kapitolu o transferu a interferenci.

Praktická část vychází z teoretické části a dotazníku, který byl zadán studentům rusistiky a lingvodidaktiky prvního ročníku pedagogické fakulty. Na základě výsledků jsou formulovány obecné závěry, konkrétní návrhy cvičení pro osvojování daného učiva, které jsou určeny pro studenty ruského jazyka.

KLÍČOVÁ SLOVA:

zájmeno, zvratné zájmeno, frazeologické spojení, reciproka, interference

ABSTRACT:

This diploma thesis deals with the Russian reflexive pronoun «себя» in comparison with the Czech pronoun. The aim of this thesis is to compile a set of exercises for students of the Russian language in order to eliminate mistakes in connection with this topic. The thesis is divided into two parts – a theoretical and a practical part. The theoretical part is based on specialized (academical) literature. This part contains general characteristics and classifications of pronouns. It focuses on issues with the Russian reflexive pronoun and its Czech equivalents. It also includes a chapter about transfer and interference.

The practical part proceeds from the theoretical part and from a questionnaire. The questionnaire was completed by the first-year students of the Faculty of Education. On the basis of its results, general conclusions and proposals of exercises for acquiring the topic are formulated and intended for students of the Russian language.

KEYWORDS:

pronoun, reflexive pronoun, idiom, reciprocity, interference

OBSAH

Úvod.....	8
Metodologie zpracování diplomové práce.....	9
I. Teoretická část.....	11
1. Zájmena.....	11
1.1 Obecná charakteristika zájmen.....	11
1.2 Klasifikace zájmen.....	12
1.3 Zařazení zvrtného «себя» a «друг друга».....	18
2. Zvrtné zájmeno v ruštině.....	19
2.1 Obecná charakteristika.....	19
2.2 Slovesné vazby se zvrtným zájmenem «себя».....	23
2.3 Vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга».....	26
3. Zvrtné zájmeno v češtině.....	27
3.1 Obecná charakteristika.....	27
3.2 Slovesné vazby se zvrtným zájmenem.....	29
4. Porovnání ruského a českého zvrtného zájmena.....	35
4. 1 Slovesné vazby se zvrtným zájmenem v porovnání s češtinou.....	36
4. 2 Frazeologická spojení se zvrtným zájmenem v porovnání s češtinou.....	42
4. 3 Tvar «себе» jako nepřízvučná částice s odstínem snadnosti nebo příjemnosti děje.....	44
5. Jazykový transfer a interference.....	45
II. Praktická část.....	49
6. Analýza učebních materiálů ruského jazyka.....	49
6. 1 Společný evropský referenční rámec pro jazyky.....	49
6. 2 Učební soubor Raduga po-novomu.....	50

6. 2. 1 Raduga po-novomu 1.....	51
6. 2. 2 Raduga po-novomu 2.....	52
6. 2. 3 Raduga po-novomu 3.....	54
6. 2. 4 Raduga po-novomu 4.....	57
6. 2. 5 Raduga po-novomu 5.....	59
6. 3 Ruská gramatika v kostce.....	62
6. 4 Cvičebnice ruské gramatiky.....	63
7. Vyhodnocení dotazníku.....	63
8. Modelová cvičení.....	75
Závěr.....	84
Resumé.....	86
Резюме.....	87
Seznam použitých zdrojů.....	89
Seznam tabulek.....	92
Přílohy.....	94

Úvod

Výuka a studium ruštiny má v naší zemi dlouholetou tradici. K dispozici máme kvalitně zpracované učební materiály i dobře propracovanou metodologii. Přesto lze při studiu a výuce ruského jazyka narazit na témata, která nejsou dostatečně zpracována. Jedním z nich je problematika zvrtného zájmena. Tématu zvrtného zájmena se tedy věnuje tato práce.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to část teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá ruským zvrtným zájmenem v porovnání s jeho českým ekvivalentem. Na konec této části je zařazena kapitola pojednávající o transferu a interferenci.

Cílem praktické části diplomové práce je na základě dotazníku zmapovat, zda studenti ruského jazyka v užívání zájmena «себя» a jeho překladu do češtiny chybují a vytvořit modelová cvičení za účelem eliminace zjištěných chyb. Východiskem pro zpracování praktické části je část teoretická a analýza vybraných učebních materiálů ruského jazyka.

Vzhledem k zaměření a cílům práce jsou stanoveny následující **hypotézy**:

Hypotéza číslo 1: Studenti nebudou chybovat ve skloňování zvrtného zájmena «себя», neboť jsou seznámeni s paradigmaty skloňování zájmen. Chyby se dále nebudou vyskytovat v případech, kdy působí pozitivní transfer, tj. kdy se užití shoduje s mateřštinou.

Hypotéza číslo 2: Ve vyjádření recipročního vztahu chyby nepředpokládáme, neboť vyjádření vzájemnosti je vysvětleno jak v učebnicích, tak v gramatických příručkách ruského jazyka.

Hypotéza číslo 3: Předpokládáme, že se chyby budou vyskytovat v případech, kdy se užití s mateřštinou rozchází. Studenti budou pravděpodobně chybovat v překladu ustálených spojení, se kterými se v učebnicích ruského jazyka nesetkali.

V závěru diplomové práce je zhodnoceno, nakolik se uvedené hypotézy shodují a nakolik se rozcházejí se skutečností.

Na konci je zařazeno resumé v ruském jazyce.

Metodologie zpracování diplomové práce

Teoretická část je zpracována na základě odborné literatury a studií ruských a českých jazykovědců (např. Adamec, Havránek, Isačenko, Kopecký, Oliverius, Švédová, Žaža). V první kapitole je podána stručná charakteristika zájmen, různé přístupy k jejich klasifikaci, jsou uvedeny jednotlivé druhy zájmen. Na základě zpracování první kapitoly je zařazeno zvrtné zájmeno.

Druhá kapitola se zabývá ruským zvrtným zájmenem. Obsahuje obecnou charakteristiku zvrtného zájmena (Švédová) a slovesné vazby se zvrtným zájmenem (Isačenko).

Třetí kapitola je věnována českému zvrtnému zájmenu. Obsahuje rovněž obecnou charakteristiku a slovesné vazby se zvrtným zájmenem (Štícha, Havránek).

Čtvrtá kapitola vychází z druhé a částečně třetí kapitoly a srovnává užití a překlad ruského zvrtného zájmena (Adamec, Žaža). Obsahuje podkapitulu o frazeologických spojeních se zvrtným zájmenem.

Vzhledem k jazykové příbuznosti ruštiny a češtiny je do teoretické části zařazena ještě pátá kapitola, která pojednává o transferu a interferenci (Veselý).

Východiskem praktické části je teoretická část, analýza učebních materiálů ruského jazyka a dotazník, který je vytvořen na základě teoretické části a sondy do učebních materiálů.

Pro analýzu učebních materiálů byl vybrán pětidílný učební soubor *Raduda po-novomu*, který je zpracován na základě Společného evropského referenčního rámce pro jazyky a podle kterého se nejčastěji učí studenti na středních školách. Dále je zanalyzována gramatická příručka *Ruština v kostce*, která je podle nám dostupných informací využívána, a *Cvičebnice ruského jazyka*, kterou často využívají při výuce učitelé ruštiny.

Na základě získaných informací byl navržen dotazník pro studenty ruského jazyka, u kterých se předpokládá znalost ruského jazyka na úrovni minimálně B1 podle SERRJ. Tomuto požadavku odpovídají studenti prvního ročníku pedagogické

fakulty studující bakalářský program s názvem Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání.

Výsledky dotazníku jsou vyhodnoceny a pro přehlednost zaneseny do tabulek.

Konečným cílem praktické části diplomové práce je vytvoření modelových cvičení, jež mají pomoci odstranit studentům ruského jazyka chyby související s užitím zvrtného zájmena.

I. Teoretická část

1. Zájmena

1. 1 Obecná charakteristika zájmen

Zájmena zůstávají spornou otázkou jazykovědného zkoumání. K zájmenům patří velmi různorodá skupina slov, z čehož vyplývají různé přístupy k jejich klasifikaci. Již z názvu vyplývá, že jejich hlavní funkce je zástupná. Zájmena zastupují ve větě jiné slovní druhy, nebo na ně odkazují.

V Příruční mluvnici češtiny jsou zájmena charakterizována jako plnovýznamový ohebný slovní druh, v němž se různou měrou realizuje schopnost jazyka pojmenovávat substance a vlastnosti substitučně. V rámci zájmen se pak realizují různé významové rysy, a sice:

Zájmena pojmenovávají jevy ve vztahu k jejich roli v komunikaci (já, ty, on...); odkazují k referentu v rámci textu nebo ukazují mimo text (on, ona, ono, ten, tento...);

vyjadřují vztah komunikační role a posesivity (můj, tvůj, svůj...);

vyžadují doplnění informací o předmětu komunikace (kdo, co, jaký, který, čím);

vyjadřují vztah (kdo, co, jaký, který, čím, jenž);

vyjadřují různé odstíny neurčitosti předmětu, vlastnosti nebo vlastníka (někdo, ledajaký, čísi);

popírají předmět nebo vlastníka (nikdo, nic, žádný, ničím);

identifikují (týž, jiný);

totalizují a kvantifikují (všichni, každý);

reflexivizují (se, svůj).¹

Podle Švédové představují zájmena izolované, nedoplňující se řady, které poji ukazovací funkce. Druhem ukazovací funkce je funkce zastupující. Tato slova mají specifický odvozený význam, který se konkretizuje v kontextu nebo řečové situaci.

¹ KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. Příruční mluvnice češtiny. Brno, 2008, s. 284-285.

Například zájmeno *он* může substituovat jakékoli podstatné jméno mužského rodu – může označovat živou bytost, konkrétní předmět, fakt, jev. Slova *какой, такой* ukazují na jakýkoli příznak, slova *там, где, когда, как* na okolnosti spjaté s místem, časem, způsobem.²

Podle Havránka zájmena podle své úlohy ve výstavbě promluvy různým způsobem mluvnicky naznačují rozmanité věcné obsahy a jen ve větné nebo věcné souvislosti se stávají obsahově určitá. Jejich úloha ve výstavbě promluvy je podle Havránka několikerá. Za prvé zájmena usouvztažňují obsah promluvy se situací promluvy tím, že označují mluvnickou osobu (*я, ты, он, она, оно...*), přivlastňují jí (*мой, твой, его, ее, его...*), nebo poukazem k situaci (nebo větné souvislosti) určují předměty (*этот, тот*) a různé příslovečné okolnosti (*здесь, там, туда, сюда, отсюда, оттуда, тогда, до сих пор, до тех пор*), za druhé označují ve větné souvislosti, že naznačený věcný obsah je totožný se subjektem, nebo subjektu přivlastňují (*себя..., в себе..., свой...*), za třetí buď naznačují věcný obsah ve větné souvislosti již pojmenovaný (*кто..., когда...*), nebo označují, že naznačený věcný obsah je neznámý (*кто?..., когда?..., кто-то, кто-нибудь, кое-кто..., когда-то, когда-нибудь, кое-когда...*), a nebo je z ní vyloučen (*никто..., никогда*).³

Oliverius uvádí, že k zájmenům patří slova, která nenazývají předměty (osoby), vlastnosti, množství, ale pouze na ně ukazují. Zájmena lze definovat jako třídu ukazovacích slov, která mají zobecněný význam. Tento význam se konkretizuje v kontextu v určitých řečových situacích, ze kterých pak vyplývá, na který předmět, příznak nebo množství ukazují.⁴

1. 2 Klasifikace zájmen

Zájmena lze dělit na základě různých hledisek. V gramatických příručkách se setkáváme s různými přístupy k jejich klasifikaci.

Kopecký rozlišuje na základě morfologického charakteru dvě skupiny zájmen, a sice **zájmena substantivní – местоимения существительные** (*я, ты, он, она,*

² ШИВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва. 1982, s. 531.

³ HAVRÁNEK, B. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví. Praha, 1976, s. 415.

⁴ OLIVERIUS, Z. Úvod do morfologie ruštiny. Praha, 1984, s. 123.

ОНО, КТО, ЧТО, СЕБЯ, НЕКТО, НЕЧТО, НЕКОГО, НЕЧЕГО, НИКТО, НИЧТО) а **zájmena adjektivní – местоимения прилагательные** (мой, твой, свой, наш, ваш, какой, который, чей, каков, тот, этот, таков, сам, самый, весь, всякий, каждый, кой, сей).⁵

Oliverius na morfológickém základě rozlišuje tři skupiny zájmen, která se vztahují k podstatným jménům, přídavným jménům a číslovkám.

První skupina zájmen se vztahuje k podstatným jménům. Tato zájmena ukazují na předměty, stavy, děje. Oliverius je nazývá **zobecněně předmětová zájmena (обобщенно-предметные местоимения)** a řadí sem následující zájmena: я, ты, мы, вы, он, она, оно, себя, кто, что, никто, ничто, некого, нечего, некто, нечто, кто-то, что-то aj.

Druhá skupina se vztahuje k přídavným jménům. Tato kategorie zájmen ukazuje na příznaky a vlastnosti předmětů. Oliverius tuto skupinu zájmen nazývá **zobecněně kvalitativní zájmena (обобщенно-качественные)** a řadí sem tato zájmena: мой, твой, наш, ваш, свой, чей, этот, какой, такой, какой-нибудь, некоторый, самый, всякий, каждый, любой aj.

Třetí skupina souvisí s číslovkami a ukazuje na množství. Oliverius tuto skupinu nazývá **zobecněně kvantitativní zájmena (обобщенно-количественные)** a řadí sem následující zájmena: сколько, столько, несколько, сколько-нибудь aj.⁶

Podle Švédové se termín „zájmeno“ užívá s širším okruhem slov než jen ve spojení s **podstatnými jmény (местоимения существительные)**. Se zájmeny se pojí **přídavná jména (местоимения прилагательные)**, číslovky (**местоимения числительные**) a příslovce (**местоимения наречия**).

Švédová dále rozvádí, že zájmena nejsou vzhledem ke svým gramatickým vlastnostem jednotná. Disponují různými morfológickými kategoriemi a syntaktickými funkcemi. Adjektivní zájmena (местоимения прилагательные) gramaticky souvisí s přídavnými jmény. Morfológicky nikterak neodporují ostatním slovům, která pojí tento slovní druh. Kvantitativní zájmena (местоимения числительные) gramaticky souvisí s číslovkami, jejich morfológické vlastnosti se

⁵ КОПЕЦКИЙ, Л. В. Морфология современного русского литературного языка. Praha, 1981, s. 150.

⁶ OLIVERIUS, Z. Úvod do morfológie ruštiny. Praha, 1984, s. 123-124.

shodují. Výjimkou jsou podle Švédové substantivní zájmena (местоимения существительные), která se morfologicky neshodují s podstatnými jmény. Této shodě u substantivních zájmen brání osobitě vyjádření kategorií rodu, čísla a pádu. Švédová na základě těchto fakt považuje substantivní zájmena za samostatný slovní druh.⁷

Adamec uvádí, že v gramatikách se obvykle mezi zájmena řadí slova, která jsou zde označena jako zájmena substantivní a zájmena adjektivní (v některých novějších gramatikách pak dokonce jen zájmena substantivní). Zájmena kvantitativní lze nalézt v kapitole o číslovkách, zájmena adverbialní pak v kapitole o adverbiích. Vzhledem k jednotnosti zájmenné sémantiky těchto slov zařadil Adamec všechna tato slova do jedné kategorie, ale místo termínu „zájmena“ («местоимения») užívá termín „zájmenná slova“ («местоименные слова»).

Adamec na základě syntaktické funkce a z hlediska funkční příbuznosti k jednotlivým slovním druhům rozlišuje následující zájmenná slova:

- a) **zájmenná slova substantivní – местоименные существительные** (я, он, это, кто, что-нибудь aj.)
- b) **zájmenná slova adjektivní – местоименные прилагательные** (мой, такой, какой-нибудь, ни один aj.)
- c) **zájmenná slova kvantitativní – местоименные числительные** (сколько, несколько, столько-то, сколько угодно aj.)
- d) **zájmenná slova adverbialní – местоименные наречия** (здесь, там, когда, как-нибудь, никогда aj.)⁸

Zájmena lze dále dělit z hlediska sémantického. Jedná se v podstatě o klasické dělení zájmen, s nímž se setkáváme s menšími odchylkami ve všech gramatických příručkách, které se zájmeny zabývají.

Oliverius rozlišuje osm skupin: **zájmena osobní (личные):** я, ты, он, оно, они, мы, вы; **zájmena zvrtná (возвратные):** себя; **zájmena přivlastňovací (притяжательные):** мой, твой, ваш, наш, свой, его, ее, их; **zájmena ukazovací**

⁷ ШВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва. 1982, s. 531.

⁸ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 136.

(указательные): этот, тот, такой, таков, столько; **zájmena určovací (определительные):** сам, самый, весь, всякий, каждый, всяческий, любой; **zájmena tázací a vztažná (вопросительно-относительные):** кто, что, какой, чей, который, каков, сколько, каковой; **zájmena neurčitá (неопределенные):** кто-то, что-то, какой-то, чей-то, кто-нибудь, что-нибудь, чей-нибудь, кто-либо, что-либо, какой-либо, чей-либо, кое-кто, кое-что, кое-какой, некто, нечто, несколько, некоторый, некий, который-то, который-нибудь, который-либо; **zájmena záporná (отрицательные):** никто, ничто, никакой, ничей, некого, нечего, никоторый.⁹

Kopecký rozlišuje na tomto principu devět skupin zájmen: **osobní (личные), zvratná (возвратные), přivlastňovací (притяжательные), ukazovací (указательные), tázací (вопросительные), vztažná (относительные), určovací (определительные), neurčitá (неопределенные) a záporná (отрицательные)**. Kopecký na rozdíl od Oliveria má pro tázací a vztažná zájmena vlastní kategorii. Do skupiny vztažných zájmen řadí stejná zájmena jako do skupiny tázacích zájmen, mezi vztažná zájmena řadí navíc zájmeno каковой a zastaralé кой.¹⁰

Švédová rozděluje do čtyř kategorií zájmena substantivní, která rozlišuje jako samostatný slovní druh. Konkrétně se jedná o **zájmena osobní (личные местоимения-существительные), zájmeno zvratné (возвратное местоимение-существительное себя), tázací zájmena (вопросительные местоимения-существительные)** a do jedné skupiny pak shrnuje **zájmena neurčitá a záporná (неопределенные и отрицательные местоимения-существительные)**.¹¹

Adamec rozlišuje na sémantickém principu jedenáct kategorií zájmenných slov: **osobní (личные):** я, ты, он atd.; **osobní zvratná (лично-возвратные):** себя, друг друга; **přivlastňovací (притяжательные):** мой, твой, его atd.; **přivlastňovací zvratné (притяжательно-возвратное):** свой; **ukazovací (указательные):** этот, тот, такой, там atd.; **ztotožňovací**

⁹ OLIVERIUS, Z. Úvod do morfologie ruštiny. Praha, 1984, s. 126-127.

¹⁰ КОПЕЦКИЙ, Л. В. Морфология современного русского литературного языка. Praha, 1981, s. 151.

¹¹ ШВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва. 1982, s. 531-539.

(отождествительные): тот же, такой же, самый, там же atd.; **rozlišovací (различительные):** другой, иной, не тот, иначе atd.; **zdůrazňovací (выделительные):** сам, самый atd.; **zobecňovací (обобщительные):** весь, всякий, любой, где-нибудь atd.; **tázací a vztažná (вопросительно-относительные):** кто, что, какой, который, чей, где, как atd.; **neurčitá (неопределенные):** кто-то, что-нибудь, какой-либо, кое-где, некоторый atd.¹²

Adamec dále na základě obou přivedených klasifikačních kritérií rozděluje zájmena následovně (číslo poukazuje na sémantické hledisko, písmeno na morfologické hledisko):

1a) **личные, существительные:** я, ты, мы, вы, он, она, оно, они;

2a) **лично-возвратные, существительные:** себя, друг друга, один другого;

3б) **притяжательные, прилагательные:** мой, твой, наш, ваш, его, ее, их;

3б) **возвратно-притяжательное, прилагательное:** свой;

5a) **указательные, существительные:** вот кто, вот что, он самый;

5б) **указательные, прилагательные (с возможностью субстантивизации):** этот, тот, такой, таков, таковой, сей, оный, этакий, эдакий; этот-то, такой-то, вот этот, вон тот, вот такой, вот этот-то, вот этот самый, этот-то самый, вот какой, вот который;

5в) **указательные, числительные:** столько, вот сколько, столько-то;

5г) **указательные, наречия:** здесь, тут, там, сюда, туда, отсюда, оттуда, сейчас, теперь, тогда, потом, так, поэтому, потому, оттого, затем; с тех пор, до сих пор, до тех пор, таким образом; вот где, вот куда, вот откуда, вот когда, вот как, вот почему, вот отчего, вот зачем;

6a) **отождествительные, существительные:** он же, она же, они же, не кто иной, не что иное;

6б) **отождествительные, прилагательные (с возможностью субстантивизации):** тот же, этот же, такой же, таковой же, тот самый, этот

¹² ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 135.

самый, тот же самый, этот же самый, такой же самый, один и тот же, его же, ее же, их же;

6в) **отождествительное, числительное:** столько же;

6г) **отождествительные, наречия:** там же, тут же, туда же, оттуда же, тогда же, так же, потому же, затем же;

7а) **различительные, существительные:** не он, не она, не они;

7б) **различительные, прилагательные (с возможностью субстантивизации):** другой, иной; не тот, не такой;

7г) **различительные, наречия:** не там, не туда, не тогда, не так, не поэтому, не затем; по-другому, иначе; аналитические: в другом месте, в другое время, в другой раз;

8б) **выделительные, прилагательные (с возможностью субстантивизации):** сам, самый, один, один только;

9а) **обобщительные, существительные:** кто угодно, что угодно, кто хочешь, что хочешь, хоть кто, хоть что, кто попало, что попало, кто...ни, что...ни;

9б) **обобщительные, прилагательные (с возможностью субстантивизации):** весь, целый, всякий, всяк, всяческий, каждый, любой; какой угодно, какой хочешь, хоть какой, какой попало, какой...ни, который угодно, который хочешь, хоть который, который попало, который...ни;

9в) **обобщительные, числительные:** сколько угодно, суолько хочешь, сколько...ни;

9г) **обобщительные, наречия:** везде, всюду, отовсюду, всегда, по-всякому, всяким образом; где угодно, когда угодно, куда угодно, как угодно, где...ни, куда...ни, когда...ни, как...ни, отчего...ни, зачем...ни;

10а) **вопросительно-относительные, существительные:** кто, что;

10б) **вопросительно-относительные, прилагательные:** какой, который, чей, каковой, каков, кой, экий;

10в) **вопросительно-относительные, числительные:** сколько;

10г) **вопросительно-относительные, наречия:** где, куда, откуда, когда, как, почему, отчего, зачем, каким образом;

11а) **неопределенные, существительные:** кто-то, что-то, кто-нибудь, что-нибудь, кое-кто, кое-что, кто-либо, что-либо, некто, нечто, много кто, много что, мало кто, редко кто, редко что, неизвестно кто, неизвестно что, кто, что (в неопределенном значении);

11б) **неопределенные, прилагательные:** какой-то, который-то (редк.), чей-то, какой-нибудь, который-нибудь (редк.), чей-нибудь, какой-либо, который-либо (редк.), чей-либо, кое-какой; некоторый, некий; один, иной, многий, тот или иной, тот или другой;

11в) **неопределенные, числительные:** несколько, сколько-то, сколько-нибудь; много, мало, немного, немало;

11г) **неопределенные, наречия:** где-то, куда-то, откуда-то, когда-то, как-то, почему-то, отчего-то, зачем-то; где-нибудь, куда-нибудь, откуда-нибудь, когда-нибудь, как-нибудь, почему-нибудь, отчего-нибудь; где-либо, куда-либо, откуда-либо, когда-либо, как-либо, почему-либо, отчего-либо; кое-где, кое-куда, кое-откуда, кое-когда, кое-как, иногда, некогда (в знач. когда-то).

12а) **отрицательные, существительные:** никто, ничто, некого, нечего;

12б) **отрицательные, прилагательные:** никакой, никоторый (редк.), никой (устар. или фраз. св.), ничей, ни один;

12в) **отрицательное, числительное:** нисколько;

12г) **отрицательные наречия:** нигде, никуда, ниоткуда, никогда, никак; негде, некуда, неоткуда, некогданезачем.¹³

1. 3 Zařazení zvrtného «себя» а «друг друга»

Zájmeno «себя» patří z morfologického hlediska mezi zájmena substantivní (Kopecký, Oliverius, Švédová, Adamec). Z hlediska sémantického jej většina

¹³ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 136-138.

lingvistů řadí do skupiny zvratných zájmen (Kopecký, Oliverius, Švédová, Adamec).

Zájmeno «друг друга» lze rovněž zařadit mezi substantivní zájmena. V námi uvedených klasifikacích je zmíněno pouze Adamcem, který ho řadí do skupiny substantivních zvratných zájmen.

Na existenci zájmena «друг друга» jednoznačně poukazují lingvisté jako např. Šachmatov nebo Buslajev. Mezi lingvisty nepanuje shoda ve vztahu k terminologii. Někteří hovoří o „určovacím“, jiní o „vzájemném“, další o „zvratném“ zájmenu «друг друга». Šeljakin používá termín „vzájemně zvratné zájmeno.“ Tento termín lze považovat za nejpřesnější, protože za prvé poukazuje na zvratnost, která se zakládá v tom, že subjekt děje je současně objektem tohoto děje, za druhé vyjadřuje vzájemnost.¹⁴

2. Zvratné zájmeno v ruštině

2. 1 Obecná charakteristika

Již v úvodu je zmíněno, že problematika zvratného zájmena v ruštině je v odborné literatuře zpracována okrajově. Tato práce se především zabývá zvratným zájmenem «себя», nicméně z důvodu dalšího porovnání s českým jazykem je nezbytné upozornit také na vzájemně zvratné zájmeno «друг друга», které v ruštině vyjadřuje reciproční vztah a kterému věnujeme v závěru této kapitoly samostatnou podkapitulu

Podle Švédové zvratné zájmeno «себя» ukazuje na předmět (osobu či věc), který je objektem svého vlastního děje. Ve větě se obvykle význam zájmena «себя» kryje s významem podmětu. Pro tento případ udává Švédová následující příklady:

- *Я купил себе книгу.*
- *Такие расходы себя не оправдывают.*
- *Он о себе ничего не рассказывает.*

¹⁴ ГАЙНУТДИНОВА, А. Ф., Функциональные особенности взаимно-возвратного местоимения «друг друга». Вестник ТГГПУ, 2011.

- *Люди часто бывают не довольны собой.*

Zájmeno «себя» však s podmětem přímo souviset nemusí. Pro tento případ přivádí Švédová tyto příklady:

- *Я знал людей всегда довольных собой.*

- *Подумай о людях, не жалеющих себя для других.*

Zvratné zájmeno «себя» nemá morfologickou kategorii rodu. Tvar vyjadřující rod přídavného jména (nebo jiného slovního druhu) je ve větě syntakticky svázán se zvratným zájmenem. Je určeno osobou podmětu nebo gramatickým rodem podstatného jména, na které ukazuje zájmeno:

- *Она как будто не принадлежала самой себе (Тург.)*

- *Она чувствовала себя очень слабой (Фед.)*

- *расход, оправдавший себя*

- *трата, оправдавшая себя*

Kategorie čísla je rovněž vyjádřena syntakticky: *самому себе, самой себе, самим себе, самых себя*

Zvratné zájmeno «себя» nemá první pád. Tvoří následující paradigma:

Падеж	
И.	-
Р.	себ-я
Д.	себ-е
В.	себ-я
Пр.	о себ-е
Тв.	соб-ой (- ою)

Ustálený charakter mají spojení, která popisují zevnějšek člověka:

- *красавец собою*

- *хорош собою: Богат, хорош собою, Ленский везде был принят как жених (Пушк.)*

- *собой молодец: Собою парень молодец (Пушк.)*

- *А видел ты слона? Каков собой на взгляд?*¹⁵

Oliverius podává stručnou charakteristiku zvratného zájmena «себя». Zvrtné zájmeno «себя» ukazuje na vztah děje k podmětu. Ve větě většinou plní funkci předmětu. Zájmeno «себя» nemá tvar nominativu, je bezrodé, netvoří tvary množného čísla:

- *Девушка посмотрела на себя в зеркало.*

- *Юноша посмотрел на себя в зеркало.*

- *Они посмотрели на себя в зеркало.*

Slovo «себя» může zastávat funkci částice:

- *А он сидит себе с книгой в руке. (Л. Толстой)*

- *А он идет себе вперед и лаю твоего совсем не замечает. (Крылов)*¹⁶

Kopecký ohledně zájmena «себя» zmiňuje, že vždy ukazuje na vztah k podmětu, ve větě se vyskytuje pouze v nepřímých pádech. Slovo «себя» vystupuje v roli částice, která přidává slovesu nádech lehkosti děje. Kopecký uvádí stejný příklad jako Oliverius:

- *А он идет себе вперед и лаю твоего совсем не замечает. (Крылов)*

Vyskytuje se v hodnotících výrazech: *хорош собой, молодец собой, красавица собой.*¹⁷

Zájmeno «себя» obvykle označuje osobu nebo předmět zasahovaný dějem, přičemž tento děj je provozován tou osobou či předmětem:

¹⁵ ШВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва. 1982, s. 536 – 537.

¹⁶ OLIVERIUS, Z. Úvod do morfologie ruštiny. Praha, 1984, s. 137.

¹⁷ КОПЕЦКИЙ, Л. В. Морфология современного русского литературного языка. Praha, 1981, s. 153.

- Она разглядывала себя в зеркале.
- Он не мог простить себе такую трусость.
- Я мог надеяться только на себя.

V některých konstrukcích se zvrtné zájmeno nevztahuje k větnému podmětu, ale k předmětu infinitivního děje, který se shoduje s předmětem hlavního slovesa:

- Жена просила мужа беречь себя (т. е. чтобы муж берег себя).
- Петр убеждал Павла больше верить себе (т. е. чтобы Павел больше верил себе).
- Мама не разрешала Вере приглашать к себе гостей (т. е. чтобы Вера приглашала к себе гостей).

Nicméně i v konstrukcích tohoto typu se zvrtné zájmeno někdy váže k větnému podmětu:

- Ты всегда всем позволял плевать на себя (Бакланов).
- Я вручил ему микрофон, и он не заставил себя уговаривать (Перевод).¹⁸

Zvrtné zájmeno «себя» je součástí celé řady frazeologických spojení, o kterých se zmiňuje Švédová, Копецký i Oliverius:

Švédová uvádí následující frazeologická spojení:

- так себе
- ничего себе
- от себя
- не по себе: Стало вдруг как-то не по себе, как-то скучно и одиноко (Ю. Казак).
- себе не уме: Он был себе на уме (Дост.).

¹⁸ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 149-150.

- не в себе: Он не в себе, у него сына убили (Горьк.).

- сам по себе: Мать моя фельдшерица, всегда была занята, и я рос сам по себе. (Гайдар)

- быть самым собой

- само собой разумеется¹⁹

Oliverius udává tato spojení: *вне себя, так себе, само собой, быть не в себе, брать себя в руки, выйти из себя, вывести из себя, прийти в себя, само собой разумеется, красив собой.*²⁰

Kopecký následující: *он вне себя, он не в себе, ничего себе, так себе, само собой.*²¹

Českým ekvivalentům jednotlivých frazeologických spojení je věnována samostatná podkapitola v kapitole 4 (Porovnání ruského a českého zvratného zájmena).

2. 2 Slovesné vazby se zvratným zájmenem «себя»

Problematikou zvratnosti vyjádřenou prostřednictvím zvratných zájmen se věnoval Isačenko v publikaci s názvem «Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким». Isačenko rozděluje konstrukce se zvratným zájmenem následovně:

1. Konstrukce s tvarem «себя»

Do této skupiny patří vazby typu:

- считать себя – pokládat se

- посвятить себя (науке) – zasvětit se (vědě)

- видеть себя (в зеркале) – vidět se (v zrcadle)

¹⁹ ШВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва, 1982, s. 536 – 537.

²⁰ OLIVERIUS, Z. Úvod do morfologie ruštiny. Praha, 1984, s. 137.

²¹ КОРЕСКИИ. L. V. Морфология современного русского литературного языка. Praha, 1981, s. 153.

V některých případech existuje vedle konstrukce se zvratným zájmenem zvrtné sloveso tvořené od stejného slovního základu. Dochází zde ale k posunu významu. Isačenko udává následující příklady:

<i>беречь себя – šetřit se</i>	<i>беречься – 1. (простуды, воров) – chránit se, varovat se před něčím, něčeho; 2. dávat pozor: берегись!</i>
<i>видеть себя – (в зеркале) vidět se (sám sebe)</i>	<i>видеться – (с друзьями) vidět se (navzájem), setkávat se</i>
<i>выдать себя – prozradit se, вызradit se</i>	<i>выдаться – 1. (о носе, костях) vystoupit; 2. (талантами) vyniknout; 3. (в отца) jako z oka vypadnout; 4. (о погоде) nastat, být</i>
<i>спрашивать себя – ptát se (sám себе)</i>	<i>спрашиваться – 1. (у кого-л.) dovolovat se, prosit o dovolení: Я ни у кого не спрашивался; 2. (безличн.) спрашивается „vzniká otázka“</i>
<i>считать себя – pokládat sám себе: Он считает себя моим другом.</i>	<i>считаться (нацив) – být pokládáný, platit za: Он считается моим другом.</i>

Pouze v ojedinělých případech konstrukce se zvratným zájmenem synonymicky odpovídá tvaru zvrtného slovesa. Isačenko uvádí následující příklady:

- *назвать себя – назваться – představit se*

- *оправдать себя – оправдаться (при неличном субъекте) – osvědčit se: Теория оправдала себя/оправдалась.*

Vazby přechodných sloves se zvratným zájmenem «себя» nejsou v současném jazyce nijak omezeny:

- *жалеть себя – litovat se (sám себе)*

- *наказывать себя – potrestat se (sám себе)*

- *погубить себя* – *zničit se (sám sebe)*
- *презирать себя* – *opovrhovat sebou*
- *он не узнавал себя* – *nemohl sám sebe poznat* a jiné.

Některé konstrukce se zvrtným zájmenem «себя» jsou více či méně vázány frazeologicky:

- *блюсти себя* (устар.) – *dbát na svou bezúhonnost (o panně)*
- *взять себя в руки* – *vzchopit se*
- *держатъ себя (с достоинством)* – *chovat se*
- *вести себя (хорошо, прилично)* – *chovat se*
- *чувствовать себя (прекрасно); Как вы себя чувствуете?* – *cítit se; Jak se cítíte?*

2. Konstrukce s tvarem «себе»

Tvar «себе» se vyskytuje v celé řadě zvrtných konstrukcí. Isačenko tyto vazby rozděluje do dvou skupin.

A) Ve spojení se slovesem, které má dativní rekcí, je tvar «себе» dativním předmětem. Užití zvrtného zájmena ve třetím pádě je zde podmíněno syntakticky.

- *позволить себе что-л.* – *dovolit si něco*
- *найти себе место* – *najít si místo*
- *он не мог простить себе этой ошибки* – *nemohl si odpustit tuto chybu*

B) Ve spojení se slovesem, které nemá dativní rekcí, nemůže být slovo «себе» předmětem. Vyjadřuje zde emocionální účast na ději, zdůrazňuje, že děj je subjektem konán v jeho zájmu:

- *Он сидит себе дома и читает романы.* – *Sedí si doma a čte si romány.*

V podobných konstrukcích se projevuje jeden ze starých významů dativního pádu, který se zachoval v klasických jazycích a nazývá se „*dativus commodi*“.

Slovo «себе» zde nelze zaměnit třetím pádem jiných zájmen či podstatných jmen, a proto je slovo «себе» v podobných konstrukcích považováno za částici.

Vazby se slovem «себе» jsou charakteristické pro lidovou řeč:

- «Дед....подошёл к лисице, а она не ворохнётся, лежит себе как мёртвая» (Афанасьев).

3. Konstrukce s tvarem «собой/собою»

Jestliže sloveso řídí sedmý pád, pak v případě shody pádového předmětu s větným podmětem stojí zvrtné zájmeno *собой* nebo *собою*.

Isačenko pro tento případ uvádí pouze následující dva příklady:

- *владеть собой* – *ovládat se*
- *жертвовать собой* – *obětovat se*²²

Dále sem patří např. tyto konstrukce:

- *выражать собой* – *vyjadřovat, představovat*
- *представлять собой* – *být*

2. 3 Vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга»

Vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга» vyjadřuje reciproční vztah. Je bezrodé, netvoří množné číslo a nemá tvar nominativu. Skloňuje se jako podstatné jméno, a to jen jeho druhá část. Předložky se kladou před druhou část.²³

Падеж	
И.	-
Р.	друг друга
Д.	друг другу
В.	друг друга

²² ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 396-400.

²³ GREJAROVÁ, R. Morfologie ruštiny v přehledech a cvičeních. Zájmena. Brno, 2011, s. 33.

Пр.	друг о друге
Тв.	друг (с) другом

Někteří lingvisté (Adamec, Havránek, Oliverius) se o něm zmiňují v souvislosti se zvratným zájmenem «себя».

Adamec píše, že vzájemně zvrtné zájmeno označuje osoby nebo předměty, které vcházejí ve skupinu, současně provozují daný děj a vzájemně se tímto dějem zasahují:

- Они любили друг друга.
- Они помогали друг другу.
- Мы вспоминали друг о друге.
- Эти обстоятельства зависят одно от другого.²⁴

3. Zvrtné zájmeno v češtině

3.1 Obecná charakteristika

Zvrtné zájmeno označuje vztah osobě nebo věci, která je v téže větě podmětem.²⁵ Svou povahou se řadí k zájmenům bezrodým. Tvoří neúplné paradigma. Netvoří nominativ a nerozlišuje singulár a plurál. Singulárové tvary však fungují i v plurálovém významu:

*Umyj se! Už jsme se oblékli! Zatancujte si! Hněte sebou!*²⁶

Pád	
Nom	-
Gen	sebe
Dat	sobě/si
Ak	sebe/se
Vok	-

²⁴ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 149.

²⁵ HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 197.

²⁶ KOMÁREK, M., KOŘENSKÝ, J., PETR, J. Mluvnice češtiny II. Praha, 1986, s. 102.

Lok	o sobě
Inst	sebou

V případě krátkého tvaru zvratného zájmena „se“ je třeba rozlišit:

a) jedná-li se skutečně o zvratné zájmeno, které plní ve větné konstrukci funkci větného členu předmětu, a tudíž samostatnou lexikální jednotku (mýt se)

b) jedná-li se o součást zvratného slovesa (přiznat se), případně pouze zvratného slovesa/reflexiva tantum (smát se), a tudíž nesamostatný morfém (popř. slovotvorný formant) formálně dvoučlenné lexikální jednotky.²⁷

V Mluvnici češtiny II (Tvarosloví) je *reflexívum se* definováno jako nesamostatná, syntakticky podmíněná alternanta osobních zájmen, ukazující v konkrétních syntaktických podmínkách k participantu v roli subjektu (proto samo nemá nominativ) nebo k jinak vyjádřenému agentu, popř. nositeli děje/stavu v začleněné propozici:

- *Učeš se pořádně!*
- *Půjčil jsem si pěknou knížku!*
- *Narídil dětem vyčistit si zuby.*

Jestliže místo *se, si* není možno dosadit příslušné zájmeno osobní, nejde již o zvratná zájmena: *usmál se, voda se třpytí, dobře se vyspěte, hračka se rozbila, chleba se peče, to se nesmí, sedni si* apod. (proti *umyla se × umyla mě*).²⁸

Z výše uvedeného je patrné, že komponenty *se, si* nejsou vždy zvratným zájmenem. V mnoha případech se jedná o součást zvratného slovesa. Problematika zvratných sloves zdaleka přesahuje možnosti a zaměření této práce. Pozornost tedy bude věnována především těm případům, kdy tvary *se, si* ve spojení se slovesem můžeme považovat za zvratná zájmena. Ve větné konstrukci pak tato zájmena plní funkci předmětu.

²⁷ KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. Příruční mluvnice češtiny. Brno, 2008, s. 69.

²⁸ KOMÁREK, M., KOŘENSKÝ, J., PETR, J. Mluvnice češtiny II. Praha, 1986, s. 90 – 91.

3. 2 Slovesné vazby se zvrtným zájmenem

Zvrtné zájmeno plní ve větě nejčastěji funkci předmětu. Podle Havránka se syntaktická samostatnost zvrtných výrazů oslabuje a často vznikají frazeologická spojení. Za frazeologická spojení považuje Havránek např. tato: *být bez sebe, přijít k sobě, vzít s sebou, jít s sebou* apod.²⁹

Zvrtné zájmeno může být předmětem ve všech pádech (samozřejmě vyjma nominativu, který netvoří). V genitivu, lokálu a instrumentálu se vyskytuje pouze v dlouhých tvarech:

- *nosit u sebe (genitiv)*
- *držet zbraň daleko od sebe (genitiv)*
- *být bez sebe zlostí (genitiv)*
- *dělat to podle sebe (genitiv)*
- *mluvit o sobě (lokál)*
- *mít na sobě (lokál)*
- *nosit při sobě (lokál)*
- *držet v sobě (lokál)*
- *hodit sebou (instrumentál)*
- *vrtět sebou (instrumentál)*
- *vzít s sebou (instrumentál)*
- *mít (zkoušku, operaci) za sebou (instrumentál)*

V dativu a akuzativu má zvrtné zájmeno v češtině dlouhé a krátké tvary (*sobě/si, sebe/se*). Ve spojení s předložkou se vyskytuje v dlouhém tvaru. Dativní a akuzativní vazby se pokusíme rozebrat podrobněji. Nejdříve uvedeme pro srovnání několik příkladů:

Dativ:

- *učesat si/sobě vlasy*
- *umýt si/sobě ruce*
- *koupit si/sobě pití*
- *nechat si/sobě ušít šaty*
- *vytyčít si/sobě cíl*

²⁹ HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 241.

- *přijít k sobě*
- *pomáhat si*
- *přát si*

Akuzativ:

- *změnit se/sebe (k lepšímu)*
- *vydávat se/sebe (za revizora)*
- *považovat se/sebe (za chytrého)*
- *umýt se/sebe*
- *učesat se/sebe*
- *ustrojit se/sebe*
- *milovat se/sebe*
- *pokřikovat na sebe*

Komponenty *se, si* jsou z formálního hlediska považovány za enklitika (slova, která nemají vlastní přízvuk) a od toho se odvíjí jejich pozice v české větě. Přiklání se k sousedním slovům (z toho plyne český název příklonky) a v souvislé řeči vytvářejí se sousedním slovem jeden prosodický celek. Skutečnými zvrtnými zájmeny jsou tzv. dlouhé tvary *sebe/sobě*, které tvoří s nereflexivním slovesem syntaktickou konstrukci. V češtině *se/si* stojí zpravidla za první frází před ostatními příklonkami s výjimkou pomocného slovesa. Dlouhé tvary nejsou považovány za příklonky, ale za plnohodnotné větné členy se syntaktickou platností. Většinou se vyskytují na začátku věty: *Umyl se. – Sebe mýt nebudu.*³⁰

· Slovesné vazby dativního typu

Zvrtnými slovesy dativního typu se zabýval F. Štícha: „*Slovesa s dativním tvarem reflexivního komponentu jsou vždy buď reflexivní (zvrtná) ve vlastním smyslu, tj. slovesa nějakým způsobem zasahující osobu vyjádřenou podmětem věty její vlastní činností, nebo mají význam reciproční (vzájemnostní), tj. jde o vzájemné zasahování dvou nebo více osob činností, již provádějí oba (všichni) účastníci děje zároveň nebo postupně (tykat si, dopisovat si), a konečně jsou tyto útvary často –*

³⁰ KOVBOVÁ, K. Kategorie reflexivity v česko-ruském kontextu s ohledem na moderní metody výuky češtiny cizincům. Praha, 2011. 114 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filosofická fakulta.

v případech, kdy nejde o reflexivitu ve vlastním smyslu - jazykovým výrazem expresivity sdělení (sedí si tam a nic nedělá).“³¹

Štícha ve své studii vymezuje tři základní druhy zvratných sloves dativního typu:

1. reflexíva ve vlastním smyslu
2. reflexíva reciproční
3. reflexíva expresivní

Do první skupiny patří reflexíva, která vyjadřují obecně jistý způsob „zasahování“ subjektu dějem, a to buď označením posesivity, tj. *zvratným si se* předmět děje přivlastňuje subjektu, např. *mýt si ruce*, *učesat si vlasy*, anebo významem uskutečnění děje „pro sebe“, „ve svůj prospěch“, „ve svém zájmu“ a podobně, např. *zpívat si* (pro své potěšení apod.). Vzhledem k těmto dvěma odlišným vztahům lze první skupinu ještě rozdělit na dvě podskupiny, a to na:

- reflexíva posesivní
- reflexíva zájmová

Ke skupině reflexív posesivních řadí Štícha ta, která vyjadřují děj zasahující buď části těla subjektu (*mýt si ruce*), anebo jisté předměty, např. části oděvu (*umazat si šaty*), či děj vztahující se k subjektu jako individu (zničit si život). K posesivním reflexívům řadí autor i slovesa, která označují nezáměrný výsledek nějaké činnosti: *zlomit si (nohu)*, *spálit si (prsty)*, *umazat si (šaty)*, *odřít si (koleno)*, *utrhnout si (knoflík)*, *roztrhnout si (košili)* atp.

Reflexivní komponent *si* vyjadřuje v řadě případů „sobě, pro sebe“, přičemž tento význam je podle Štíchy třeba oddělit od významu posesivního. V tomto smyslu se jedná o reflexíva zájmová a autor vyděluje dva typy – typ *koupit si (knížku)* a typ *zpívat si*.

V případě *koupit si (knížku)* jde o vztah předmětný, v druhém případě (*zpívat si*) jde o vyjádření zájmu na ději.

³¹ ŠTÍCHA, František. Zvratná slovesa dativního typu. Naše řeč. 1981, 64, s. 186 – 191.

K typu *koupit si* patří např. tyto výrazy: *vzít si (koláč, kravatu)*, *objednat si (kávu)*, *předplatit si (noviny)*, *připravit si (věci na cestu)*, *schovat si (něco na památku)* atd.

K typu *zpívat si* patří např. tyto výrazy: *hrát si*, *číst si*, *kreslit si* aj., dále sem autor řadí lexikalizovaná reflexíva jako *sednout si*, *lehnout si*, *stoupnout si*, *oblíbit si (někoho)*, *zasednout si (na někoho)* aj.

Mezi reflexíva expresivní autor zahrnuje slovesa jako *šlapat si (Šlape si to po silnici.)*, *ležet si (Ležíš si tu a nic neděláš.)*. Zatímco tvar *šlapat si* je omezen na několik synonymních expresivních sloves pohybu (*hasit si to*, *štrádovat si to ap.*), tvar *ležet si (ležet si pěkně v teple)* je podle Štíchy paradigmatický, neboť takovýto tvar lze vytvořit od jiných sloves (*Ty si tu klidně ležíš a nic neděláš. Ty si tu klidně vykládáš a práce stojí. Nebere na nic ohledy a klidně si tu překáží.*)³²

Autor v článku bohužel podrobněji nerozebírá reflexíva reciproční. Upozorňuje pouze na to, že v jejich případě nelze vypustit zvrtný komponent *si* a vysvětluje, že spojení *si* se slovesem vyjadřuje v jejich případě vztah vzájemnosti, např. *dopisovat si*, *rozumět si*, *tykat si*, *povídat si*, *připíjet si*, *vyměňovat si (názory)* aj.

Zvrtný komponent *si* nelze rovněž vypustit u tzv. reflexív tantum, neboť tato slovesa se vyskytují pouze ve spojení s touto částicí: *odpočinout si*, *osobit si*, *stěžovat si*, *troufat si*, *umínit si* aj.

Reflexivní komponent *si* nelze vynechat tam, kde vyjadřuje nezáměrný výsledek děje, např. *zlomit si nohu* aj.

V řadě případů lze zvrtný komponent *si* vypustit, ale: „*Připojení nebo nepřipojení zvrtné částice si ke slovesu působí u jednotlivých sloves či u celých typů sloves rozmanité významové a stylistické „efekty“.*“

· Slovesné vazby akuzativního typu

V bohemistické literatuře dosud neexistuje publikovaná studie, která by se podrobněji zabývala problematikou reflexivních sloves akuzativního typu.

³² ŠTÍCHA, František. Zvrtná slovesa dativního typu. Naše řeč. 1981, 64, s. 186 – 191.

Štícha se o nich stručně zmiňuje ve studii „Zvratná slovesa dativního typu“. Reflexivní slovesa akuzativního typu „*se pojí s komponentem se, který je od původu akuzativním tvarem zvrtného osobního zájmena*.“³³ Štícha v komparaci s reflexivními slovesy dativního typu zmiňuje, že ústřední funkcí reflexivních sloves s komponentem *se* je funkce intranzitivizační (reflexíva dativního typu tuto funkci nemají) a vyskytují se v pasívu (na rozdíl od reflexív dativního typu).

Štícha si dále všímá, že reflexíva s komponentem *se* někdy konkurují tvarům s komponentem *si*, např:

- *učesat si vlasy* × *učesat se*

- *umýt si ruce* × *umýt se*

Štícha vysvětluje, že dativního typu použijme, chceme-li vyjádřit, která část těla má být daným dějem „postižena“ (např. *Napřed si umyj ruce; Po jídle si utři pusu*), ale pokud je ze situace zřejmé, která část těla má být dějem dotčena, užijeme spíše tvaru akuzativního (např. *Umyj si ruce a pak se utři do čistého ručníku*).

- *umazal si šaty* × *umazaly se mu šaty*

- *utrhl si knoflík* × *utrhl se mu knoflík*

Zde akuzativním tvarem vyjadřujeme, že jsme na ději neměli žádný podíl, že k ději došlo mimo naše přičinění.³⁴

Zvratný komponent *se* se vyskytuje u reflexív tantum. Havránek udává následující příklady: *bát se, smát se, rozprchnout se*. Jedná se o slovesa, které mají zvratný komponent *se* u sebe stále.³⁵

Reflexivní *se* se vyskytuje v pasívu, a to jak u sloves tranzitivních, tak i intranzitivních:

- *tancovalo se až do rána, šlo se cestou necestou*

- *v novinách se píše o projevu, diskutovalo se o objevu*

- *občané se vyzývají, aby se dostavili*

³³ ŠTÍCHA, František. Zvratná slovesa dativního typu. Naše řeč. 1981, 64, s. 186 – 191.

³⁴ ŠTÍCHA, František. Zvratná slovesa dativního typu. Naše řeč. 1981, 64, s. 186 – 191.

³⁵ HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 220.

- *matematika se mu studuje lehce, v té troubě se dobře peče, kniha se dobře prodává*

- *léčí se u profesora Myslivečka, holí se v Šarmu, stříhá se u Nehery*³⁶

Havránek píše, že zvrtné zájmeno *se*, podle svého tvaru akuzativ, je skutečným předmětem děje (předmětovým akuzativem) jen výjimečně a udává tyto příklady:

- *viděl se v zrcadle*

- *činil se odpovědným*

V těchto případech lze zvrtné *se* nahradit plným tvarem 4. pádu *sebe*.

Havránek dále vyděluje reflexíva stavová, kdy zmizí pojetí činnosti a do popředí vystoupí pojetí stavu podmětu nebo změny stavu, která se s podmětem děje:

- *zabil se (pádem ze stromu)*

- *topí se (v hluboké vodě)*

- *(jehla) se ztratila*

- *vrátil se (domů)*³⁷

V případě, že by *se* jednalo o vědomou činnost, lze krátký tvar *se* nahradit plným tvarem *sebe*:

- *zabil se/sebe*

- *utopil se/sebe*

V případě bezděčné činnosti nikoli:

- *dveře se otvírají*

- *vlny se šíří všemi směry*

³⁶ Prague Dependency Treebank – Reflexivní se, si; Komplexní jevy [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z [www: https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/a-layer/html/ch03s07s08.html](https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/a-layer/html/ch03s07s08.html)

³⁷ HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 241.

- *napětí se snižuje*³⁸

Reflexivní *se* se vyskytuje rovněž u reflexiv recipročních. U reflexiv recipročních jsou jednotliví členové podmětu v množném čísle zasahováni činnostmi jiných členů podmětu:

- *milujeme se*

- *líbají se*

- *radí se*

Význam reciprocity (vzájemnosti) tkví v zájmenu samém a vyskytuje se mimo zvratnou podobu slovesnou: dívali se na sebe (tj. jeden na druhého) nevraživě.³⁹

Reflexivní podoba dále vyjadřuje neosobně, jednočlennou větou, stavy a pocity tělesné a volní: *chce se mi spát, spí se mi dobře*.

Dále se zvratnou podobou vyjadřuje zájem zaujetí, podmětu na ději slovesném (reflexiva zájmová). V tomto případě ale typ *se se* není příliš zastoupen (na rozdíl od typu *se si*): *prosít se vás nebudu, nosili se s něčím, nanosil jsem se s ním, rýpá se pořád v něčem*.⁴⁰

4. Porovnání ruského a českého zvratného zájmena

V následující kapitole se pokusíme ruské a české zvratné zájmeno porovnat za použití příkladů přivedených v předcházejících kapitolách.

Osobní zvratné zájmeno je v češtině i ruštině bezrodé, nemá množné číslo a netvoří nominativ. Singulárové tvary fungují v obou jazycích i v plurálovém významu. V ruštině se osobní zvratné zájmeno «себя» vyskytuje pouze v dlouhých tvarech. V češtině má ve třetím a čtvrtém pádě tvary dva, a to dlouhý a krátký tvar (*sobě/si* pro třetí pád a *sebe/se* pro čtvrtý pád). V ruštině i češtině zvratné zájmeno většinou souvisí s podmětem:

³⁸Prague Dependency Treebank – Reflexivní *se*, *si*; Komplexní jevy [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z [www: https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/a-layer/html/ch03s07s08.html](https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/a-layer/html/ch03s07s08.html)

³⁹HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 241.

⁴⁰HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. 1. vydání Praha, 1981, s. 242.

- Я купил себе книгу. – Koupil jsem si knihu.

- Он о себе ничего не рассказывает. – Nic o sobě neříká.

- Люди часто бывают не довольны собой. – Lidé jsou se sebou často nespokojeni.

S podmětem ale ani v jednom z jazyků nutně souviset nemusí:

- Я знал людей всегда довольных собой. – Znal jsem lidi, kteří byli se sebou vždy spokojeni.

V ruštině se zvrtné zájmeno «себя» vyskytuje po kvalifikujících výrazech typu: *хорош собой, молодец собой, красавица собой*. V češtině se se zvrtným zájmenem v této funkci nesetkáváme.

4. 1 Slovesné vazby se zvrtným zájmenem v porovnání s češtinou

Zvrtné zájmeno se jak v ruštině, tak v češtině často vyskytuje ve vazbách se slovesy. Havránek se zabýval užíváním v úloze akuzativního a dativního předmětu a vztahu k slovesům zvrtným v poměru k češtině a také citovým «себе» např.: *Смотри, уж ты хрипишь, а он себе идет вперед* (Krylov).

Isačenko se věnoval problematice zvrtnosti vyjádřené prostřednictvím osobních zvrtných zájmen ve srovnání se slovenským, ale částečně i českým jazykem.

Dále se porovnáním ruského zvrtného zájmena s češtinou zabýval Adamec.

1. Konstrukce s tvarem «себя» v porovnání s češtinou

Tvar «себя» může být druhým nebo čtvrtým pádem osobního zvrtného zájmena. V češtině mu ve druhém pádě odpovídá dlouhý tvar „sebe“, ve čtvrtém pádě pak dlouhý tvar „sebe“ a krátký tvar „se“. Isačenko sem řadí tyto vazby:

- *считать себя* – *považovat se*

- *посвятить себя (науке)* – *zasvětit se (vědě)*

- *видеть себя (в зеркале)* – *vidět se (v zrcadle)*

- *беречь себя* – *šetřit se*

- *выдать себя* – *prozradit se*

- *спрашивать себя* – *ptát se (sám sebe)*⁴¹

V těchto případech lze české „se“ považovat za zvrtné zájmeno a mohlo by být nahrazeno dlouhým tvarem, zvláště pak v překladu typu: považovat sám sebe, vidět sám sebe, ptát se sám sebe...

Ruské zájmeno «себя» na rozdíl od českého zájmena „sebe/se“ nikdy nevyjadřuje reciproční vztah. Pro tento případ ruština používá vzájemně zvrtného zájmena «друг друга»: *видеть друг друга, беречь друг друга, спрашивать друг друга, любить друг друга*.

Některé konstrukce s tvarem «себя» jsou více či méně frazeologicky svázané:

- *взять себя в руки* – *vzchopit se*

- *держат себя (с достоинством)* - *chovat se*

- *вести себя* – *chovat se*

- *чувствовать себя* – *cítit se*⁴²

Havránek uvádí, že předmět slovesné činnosti může být věcně totožný s podmětem. Ruština má v takovém případě dvě možnosti vyjádření. Slovesem se 4. pádem zvrtného zájmena «себя», pokud chce mluvčí předmět zvláště vyjádřit a zdůraznit přechodnost slovesa (nebo zvrtným slovesem, neodděluje-li mluvčí předmět děje od podmětu). Havránek udává, že je to tak zpravidla v případech, kdy lze v češtině vedle zvrtného se užít i zdůrazňovacího (sám) sebe:

- *Он выдает себя за ревизора.* – *Vydává se (sám sebe) za revizora.*

- *Он считает себя мудрецом, но у других он считается дураком.* – *Považuje se (sám sebe) za moudrého, ale ostatní ho považují za hlupáka.*⁴³

Žaža uvádí, že pokud chce mluvčí zdůraznit rozčlenění děje na děj sám a jeho předmět, užije zvrtného zájmena себя, себе. V některých případech se užitím

⁴¹ ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 396-397.

⁴² ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 398.

⁴³ HAVRÁNEK, B. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví. Praha, 1976, s. 154.

«-сь/-ся» nebo «себя» rozlišuje děj automatický, mimovolný od vědomého, úmyslného.⁴⁴ V češtině pak platí, že pokud se jedná o vědomou činnost, lze krátký tvar „se“ nahradit plným tvarem „sebe“.

Žaža uvádí následující příklady:

- *В окошке показалось лицо служащего. – Za přepážkou se ukázala tvář úředníka.*

- *В каждом городе он хотел показать себя. – V každém městě se chtěl ukázat.*

- *Он ударился о косяк. – Udeřil se o futro.*

- *В знак клятвы он ударил себя в грудь. – Na znamení přísahy se udeřil do prsou.*

- *Он лишился жизни во время налета. – Přišel o život při náletu.*

- *От отчаяния он лишил себя жизни. – Ze zoufalství si vzal život.*

- *Она отравилась грибами. – Otráвила se houbami.*

- *Она отравляет себя чрезмерным курением. – Otravuje se nadměrným kouřením.*⁴⁵

Adamec upozorňuje, že se v češtině zvrtné zájmeno v krátké formě formálně kryje se součástí zvrtného slovesa nebo zvrtným tvarem slovesa. České „se“ tak může odpovídat ruskému «-ся, себя а друг друга»: *мыji se (моюсь), ненави́дím se (ненавижу себя), прохли́зели se (они разглядывали друг друга)* atd.

V některých případech se ruská slovesa pojí jak se -ся, tak i se себя, přičemž mezi těmito variantami může docházet k významovému posunu:

- *Он вымазлся. – Zamazal se.*

- *Он вымазал себя. – Natřel se.*

- *Берегись! – Pozor!*

⁴⁴ ŽAŽA, S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno, 1999, s. 66.

⁴⁵ ŽAŽA, S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno, 1999, s. 66.

- Береги себя. – Dávej na sebe pozor, šetři se.⁴⁶

Isačenko tuto situaci doplňuje následujícími příklady:

- видеть себя – (в зеркале) vidět se (sám sebe)

- видется – (с друзьями) vidět se (navzájem), setkávat se

- выдать себя – prozradit se, vyzradit se

- выдаться – 1. (о носе, костях) vystoupit; 2. (талантами) vyniknout; 3.

(в отца) jako z oka vypadnout; 4. (о погоде) nastat, být

- спрашивать себя – ptát se (sám sebe)

- спрашиваться – 1. (у кого-л.) dovolovat se, prosit o dovození: Я ни у кого не спрашивался; 2. (безличн.) спрашивается „vzniká otázka“⁴⁷

V jiných situacích se tímto způsobem rozlišuje pasivní význam od významu zvratného:

- Он считается специалистом. – Je považován za odborníka.

- Он считает себя специалистом. – Považuje se, tj. sám sebe, za odborníka.

- Он обвиняется в преступлении. – Je obviněn ze zločinu.

- Он обвиняет себя в ее несчастье. – Dává si vinu za její neštěstí.⁴⁸

2. konstrukce s tvarem «себе» v porovnání s češtinou

Tvar «себе» je buď třetím, nebo šestým pádem ruského zvratného zájmena. V češtině mu ve třetím pádě odpovídá dlouhý tvar „sobě“ a krátký tvar „si“, v šestém pádě pak dlouhý tvar „sobě“.

⁴⁶ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 150.

⁴⁷ ISAČENKO, A. Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 397.

⁴⁸ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 150.

1) Tvar «себе» se vyskytuje v řadě zvrtných konstrukcí. Isačenko vyděluje dva typy těchto vazeb. Ve spojení se slovesem, které má dativní rekcí, je tvar «себе» dativním předmětem a užití zvrtného zájmena je zde podmíněno syntakticky:

- *позволить себе что-л. – dovolit si*
- *найти себе место – najít si místo*
- *он не мог простить себе этой ошибки – nemohl si odpustit tu chybu*

2) Ve spojení se slovesem, které nemá dativní rekcí, nemůže být slovo «себе» předmětem. Vyjadřuje zde emocionální účast na ději, zdůrazňuje, že děj je subjektem konán v jeho zájmu:

- *Он сидит себе дома и читает романы. – Sedí si doma a čte romány.*⁴⁹

V konstrukcích tohoto typu se projevuje jeden ze starých významů dativního pádu, tzv. „dativus commodi“ a tyto vazby se vyskytují i v češtině. Slovo «себе» v češtině „si“ zde vyjadřuje emocionální účast na ději. V češtině se jedná o tzv. expresivní reflexíva.

3) V češtině může být „si“ krátkou formou třetího pádu, nebo nedílnou součástí zvrtného slovesa. V prvním případě se v ruském jazyce použije tvar «себе»:

- *Он обещал себе. – Slíbil si.*
- *Я не могу простить себе этого. – Nemohu si to odpustit.*
- *Я думаю, что ты вредишь себе. – Myslím, že si škodíš.*

Ve druhém případě není mezi ruštinou a češtinou žádná shoda:

- *Он сел. – Sedl si.*
- *Я вспомнил об этом. – Vzpomněl jsem si na to.*
- *Дети играли. – Děti si hrály.*

⁴⁹ ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 398-399.

V některých případech, kdy se v češtině vyskytuje „si“, se může, ale nemusí, v ruštině klást «себе». V případě, že je v ruštině v těchto typech konstrukcí «себе» použito, znamená to zájem subjektu v získání daného předmětu.

- Он купил (себе) книгу. – Koupil si knihu.

- Возьми (себе) это. – Vezmi si to.⁵⁰

Žaža uvádí, že některá slovesa vyjadřují, že činitel děje koná nějakou činnost pro sebe, ve svůj prospěch. V češtině mají tato slovesa zpravidla zvrtné „si“:

- Мой сосед строится за городом. – Soused (si) staví za městem.

- Наташа пошла укладываться. – Nataša si šla balit věci.

- Его дядя скоро раздобылся после войны. – Jeho strýc si po válce brzy potohl.

Místo českého slovesa se „si“ je v ruštině často sloveso nezvratné: *купить магнитофон* (*koupit si magnetofon*), *взять кусочек торта* (*vzít si kousek dortu*), *сломать руку* (*zlomit si ruku*), *взять книгу в читальном зале* (*půjčit si knihu v čítárně*) apod. Při zdůraznění bývá v těchto případech «себе»: *Налейте себе, а потом нам.* (*Nalejte sobě a potom nám.*).

Nutné je užití «себе» u slovesa *позволить*: *Он думает, что может все себе позволить.* (*Myslí si, že si může všechno dovolit.*).

Prospěchový význam mají v češtině také konstrukce typu *дát si* (*ušít šaty, spravit auto, vymalovat byt...*). V ruštině jim odpovídají výrazy se slovesy nezvratnými: *сшить/заказать (себе) костюм, отдать машину в ремонт, заказать окраску квартиры.*⁵¹ V některých konstrukcích tohoto typu lze v ruštině použít tvar «себе».

Podle Havránka se zvrtná slovesa, která označují zájem subjektu o děj (*zpívat si písničku, zůstat si sedět, něco si pro sebe povídat*), vyjadřují pomocí tvaru «себе», a to v jazyce lidovém nebo hovorovém: *Дай, думаю себе, посмотрю...* (*Co abych*

⁵⁰ ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno, 1996, s. 150.

⁵¹ ŽAŽA, S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno, 1999, s. 67.

se podíval, myslím si...), nebo se nevyjadřuje vůbec: Все записывают лекцию, а он пусыет. (Všichni si zapisují přednášku a on si kreslí.)⁵²

Ruské «себе», na rozdíl od českého „si“ nevyjadřuje reciproční vztah. Reciproční vztah ruština vyjádří pomocí vzájemně zvratného zájmena «друг друга»: *помогать друг другу* (*pomáhat si*).

3. Konstrukce s tvarem «собой/собой» pojednává Isačenko velmi stručně. Tvary «собой/собой» jsou sedmým pádem ruského zvratného zájmena. V češtině těmto tvarům odpovídá dlouhý tvar zvratného zájmena „sebou“.

Isačenko uvádí pouze dva příklady, a to:

- *владеть собой* – *ovládat se*

- *жертвовать собой* – *obětovat se*⁵³

Do češtiny se obě vazby přeloží pomocí zvratného zájmena, ale tvarem 4. pádu.

V češtině se ve spojení se 7. pádem zvratného zájmena vyskytují následující frazeologická spojení: *hodit sebou, mrsknout sebou, prásknout sebou*. Taková spojení se v ruštině nevyskytují.⁵⁴ Dále lze v češtině pomocí zvratného zájmena v 7. pádě vyjádřit, že *máme něco za sebou* (*zkoušku, operaci*). Ani s tímto typem spojení se v ruštině nesetkáme.

4. 2 Frazeologická spojení se zvratným zájmenem v porovnání s češtinou

V ruštině je zvratné zájmeno «себя» součástí řady frazeologických spojení. Některá frazeologická spojení lze přeložit do češtiny rovněž pomocí zvratného zájmena.

⁵² HAVRÁNEK, B. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví. Praha, 1976, s. 157.

⁵³ ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 400.

⁵⁴ ISAČENKO, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim. Bratislava, 1960, s. 398-399.

a) spojení se «себя»

- быть вне себя (*от радости, злости*) – být bez sebe, být rozčilen
- из себя (*он видный человек*) – nespisovně zevnějškem, zjevem
- выйти из себя – rozčítit se, ztratit rozvahu
- вывести из себя кого – rozčítit, vyvést z míry koho
- от себя – 1. (*открыть дверь*) od sebe, 2. (*послать подарок*) svým jménem
- прийти в себя (*после обморока, испуга*) – přijít k sobě, vzpamatovat se
- привести в себя (*после обморока*) – přivést k sobě
- про себя – 1. (*повторять слова, читать*) – v duchu, potichu, pro sebe, 2. (*представлять что-нибудь, думать что-нибудь*) – v duchu
- у себя – u sebe, ve svém bytě, pokoji, doma⁵⁵
- взять себя в руки – ovládnout se, vzpamatovat se, sebrat se
- держать себя в руках – chovat se slušně, ovládat se
- на себя – (*в направлении к кому-либо*) k sobě⁵⁶
- строить из себя – (*Он строит из себя демократа*)⁵⁷ dělat ze sebe

b) spojení se «себе»

- быть не в себе (*после спора*) – být nesvůj, být rozčilen
- к себе – 1. (*открыть дверь*) – k sobě, 2. (*уйти, убежать*) k sobě, do svého pokoje, bytu, domu
- не находить себе места – nemít nikde stání

⁵⁵ KOPECKÝ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K. Velký rusko-český slovník 4. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1959, 315, 316.

⁵⁶ Грамота.ру [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z [www: http://www.gramota.ru/slovari/dic/?lop=x&bts=x&zar=x&ag=x&ab=x&sin=x&lv=x&az=x&pe=x&word=%F1%E5%E1%FF](http://www.gramota.ru/slovari/dic/?lop=x&bts=x&zar=x&ag=x&ab=x&sin=x&lv=x&az=x&pe=x&word=%F1%E5%E1%FF)

⁵⁷ ГУТОРАНОВА, И. О русском возвратном местоимении себя и его соответствиях в болгарском языке. Русский язык за рубежом, 2001, 1, s. 53.

- ему, мне, тебе не по себе jen se záporom (*от волнения, ожидания*) – necítí, necítím, necítíš se dobře, je mu, mi, ti nevolno, nanic, je, jsem, jsi nesvůj
- по себе – 1. (*выбрать приятелей*) podle sebe, podle svého vkusu, zpravidla se záporom эта работа ему не по себе tato práce se mu nelíbí, 2. (*оставить преемника*) – po sobě, 3. (*знать*) – z vlastní zkušenosti
- сам по себе – 1. (*человек он не плохой*) sám o sobě, 2. (*решил это сделать*) sám od sebe, *nezávisle* Мать моя всегда была занята и я рос сам по себе. Моje matka byla vždy zaneprázdněna a já jsem rostl odkázán sám na sebe. Гайдар
- себе на уме – je mazaný, vyzná se v tlačení, má za ušima⁵⁸

c) spojení se «собой/собою»

- быть самым собой – být sám sebou
- владеть собой – ovládat se
- за собой (*слышать голос, шаги*) – za sebou
- сам, сама, само собою (*прекратился кашель, устроилась жизнь, все разрешилось*) – sám, sama, samo sebou
- само собой (*разумеется*) – samo sebou, to se samo sebou rozumí⁵⁹

4. 3 Tvar «себе» jako nepřízvučná částice s odstínem snadnosti nebo příjemnosti děje

- Ну спи себе, спи. – No tak si spi, spi. Полевой
- Жили себе дед да баба. – Tak si žil děda s babkou. А. Н. Толстой
- Боже вас сохрани шуметь! Идите себе! – Chraň vás pánbůh dělat rámus. Jděte už! Гоголь
- ничего себе (*он, она, кушанье, квартира*) – ujde to, docela dobrý, dobrá

⁵⁸ КОПЕЦКÝ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K Velký rusko-český slovník 4. Praha, 1959, s. 315, 316.

⁵⁹ КОПЕЦКÝ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K Velký rusko-český slovník 4. Praha, 1959, s. 315, 316.

- так себе – 1. nic zvláštního, nic extra, 2. odpověď na otázku tak, jen tak, prostě tak
- пусть себе – ať si, nechť si A что касается Хворостянкина, то пусть себе злится. А со се týká Chvorost'ankina, tak ať se jen vzteká! Бабаевский⁶⁰
- Идет себе, ничего не замечая.⁶¹ – Jde si, ničeho si nevšímá.

5. Jazykový transfer a interference

Při osvojování cizího jazyka se uplatňuje vliv mateřštiny, který může být kladný, záporný, nebo nulový.

Kladný vliv pomáhá žákovi uplatnit své praktické a teoretické znalosti mateřštiny při osvojování cizího jazyka, je založen na existenci totožných nebo blízkých jevů. V případě kladného vlivu mateřštiny mluvíme o tzv. kladném přenosu neboli pozitivním transferu. Kladný přenos se dále dělí na **přenos záměrný** a **spontánní** a **přenos přímý** a **transformovaný**.⁶²

Přenos záměrný je vědomě řízen učitelem, který upozorní žáky na podobnost nebo shodu s mateřštinou, aby urychlil osvojení určitého jevu. **Spontánní přenos** probíhá přirozeně, často podvědomě při komunikativní činnosti v druhém jazyce (žák odhadne na základě podobnosti s češtinou význam slova nebo konstrukce, s kterými se dosud nesetkal).⁶³

V případě **přímého přenosu** se jedná o prostý přenos jevů zcela shodných nebo takových, jejichž rozdíly jsou zanedbatelné. Veselý udává pro příklad přímého přenosu výslovnost hlásek *d, t, n, u* aj., psaní shodných písmen *a, o, e, D, K*, sémantiku slov *десять, книга, лежать* atd.⁶⁴

Přenos transformovaný spočívá v tom, že přenesené návyky z mateřštiny je třeba určitým způsobem modifikovat. Týká se to především výslovnosti –

⁶⁰ KOPECKÝ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K. Velký rusko-český slovník 4. Praha, 1959, s. 315.

⁶¹ ОЖЕГОВ, С. И. Словарь русского языка. Москва, 2004, 925.

⁶² VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízkce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 16, 23.

⁶³ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízkce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 16, 23.

⁶⁴ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízkce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 23.

v některých případech je ruská výslovnost měkčí (např. ruské *ч*), jindy je ruská výslovnost naopak tvrdší (např. ruské *ж*). Veselý píše, že v tomto případě je transformovaný přenos zároveň překonáváním přenosu záporného neboli interference.⁶⁵

Vedle kladného vlivu působí **záporný vliv** mateřštiny, který znesnadňuje osvojování cizího jazyka. Chyby, které vznikají při užití cizího jazyka působením mateřštiny, v našem případě češtiny, označujeme jako bohemismy. Záporný vliv se projevuje záporným neboli negativním přenosem, který nazýváme interference. Interferenci lze nazírat z několika hledisek. Existuje **interference mezijazyková** a **vnitrojazyková**.⁶⁶

Mezijazykovou interferencí máme na mysli záporný vliv mateřštiny na osvojování a užívání cizího jazyka. Pokud žák chybí pod vlivem jiných jevů daného cizího jazyka, jedná se o **interferenci vnitrojazykovou**. Současným působením vlivu mezijazykového a vnitrojazykového pak vzniká **interference kombinovaná**.

Podle jazykových plánů pak lze interferenci dělit na:

1. interferenci v oblasti zvukové stránky jazyka

Při naslouchání ruštině žák zpočátku vnímá cizojazyčné zvuky prizmatem fonologického systému mateřského jazyka. To znamená, že je slyší přizpůsobené hláskám mateřštiny. Stejně tak při mluvení se do značné míry uplatňuje záporný přenos („česká“ výslovnost ruštiny). Negativní transfer se týká také přízvuku a intonace.

2. interference grafická

V počátečním stádiu výuky žák vnímá např. psané *ноч* jako [noc]. Při psaní dochází v počáteční výuce k přenášení českých (latinských) písmen do ruského kontextu, např. **Врно*.

3. interference pravopisná

⁶⁵ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízké příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 23.

⁶⁶ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízké příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 17, 29.

S tímto typem interference se setkáváme na všech stupních výuky ruského jazyka. Vzniká přenášením české pravopisné normy do ruštiny, např. *ногы. Pokročilí žáci se dopouštějí interferenčních pravopisných chyb ve zdvojených hláskách, při psaní prefixů či v interpunkci.

4. interference lexikální

Sem patří chyby, které vznikají na základě rusko-české homonymie. Tyto chyby se objevují jak při receptivním, tak při produktivním užívání ruštiny.

Dále jsou chyby způsobovány nesprávným ztotožňováním sémantické struktury ruského slova s jeho ekvivalentem v mateřštině, např. *долгое письмо (místo *длинное*).

Časté je chybné přenášení českých slov (obvykle s určitou adaptací) do ruského kontextu.

Další typ vzniká přenášením afixů z češtiny do ruštiny, např. мы *запели (místo *спели*).

Frekventované je přenášení slovních spojení doslovným překladem z mateřštiny, např. *сильный чай (místo *крепкий*).

5. interference morfologická

Tento typ interference spočívá v přizpůsobování tvarů ruských slov příslušným tvarům českým.

6. interference syntaktická

Tato interference se projevuje v přenášení českých strukturních zvláštností do ruštiny. Např. Вы *сама мне это сказала (místo *Вы сами мне это сказали*); Мы *были купаться (místo *ходили купаться*).

Dále se interference dělí na **zjevnou** a **skrytou**. **Zjevná interference** se projeví zřejmou chybou, např. я *рад хожу в лес (místo *я люблю ходить в лес*). **Skrytá interference** spočívá v tom, že mluvčí užívá těch prostředků, které jsou oběma jazykům společné. Dochází tak ke ztrátě idiomatičnosti projevu.⁶⁷

⁶⁷ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 16, s. 29-32.

V případě, kdy znalost jazyka nepůsobí ani kladně ani záporně, mluvíme o **nulovém vlivu** mateřštiny. Nulový vliv mateřštiny konstatujeme při osvojování jevů, které jsou vzhledem k mateřštině zcela odlišné, Veselý uvádí pro tento případ např. osvojování slov *карандаш, ужин, искать*, nrbo skloňování typu *здание*.⁶⁸

Lze říci, že čím bližší jsou mateřský a cizí jazyk, tím výrazněji se uplatňuje kladný, ale i záporný vliv, tj. interference. V otázce vlivu mateřštiny na praktické užívání ruštiny lze obecně odpovědět, že v receptivních dovednostech (čtení a poslechu) převažuje vliv kladný, naopak při produktivních dovednostech (samostatné ústní a písemné vyjadřování) převažuje vliv negativní.⁶⁹

⁶⁸ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 18.

⁶⁹ VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku. Praha, 1985, s. 38, 43.

II. Praktická část

6. Analýza učebních materiálů ruského jazyka

6.1 Společný evropský referenční rámec pro jazyky (SERRJ)

Významným projektem Rady Evropy pro sjednocení a rozpracování úrovní pro cizí jazyky bylo vytvoření Společného evropského rámce (SERRJ). SERRJ poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co se musí studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen. Rámec také definuje úrovně ovládání jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stadiu učení se jazyku a v průběhu celého života studenta.⁷⁰

SERRJ rozlišuje šest úrovní znalosti jazyka: A1, A2 (tzv. uživatel se základní znalostí jazyka), B1, B2 (samostatný uživatel) a C1, C2 (zkušený uživatel).

Tabulka charakteristiky jazykových úrovní podle SERRJ:⁷¹

Uživatel se základní znalostí jazyka A1 Rozumí často užívaným každodenním výrazům a základním frázím umožňujícím mu uspokojovat základní životní potřeby a umí takové výrazy a fráze používat. Umí představit sebe i jiné, umí se ptát na osobní údaje, jako např. kde někdo žije, koho zná a co vlastní, a umí na podobné otázky odpovídat. Dokáže se jednoduše domluvit, pokud člověk, se kterým mluví, hovoří pomalu	A2 Rozumí větám a často užívaným výrazům týkajícím se každodenního života (například základní osobní údaje a informace o rodině, nakupování, místo, kde žije, zaměstnání). Dokáže komunikovat v jednoduchých, často se opakujících situacích, které vyžadují jednoduchou, přímou výměnu informací o důvěrně známých, často se opakujících
---	---

⁷⁰ Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy – Společný evropský referenční rámec pro jazyky [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z [www: http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky](http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky)

⁷¹ Charakteristika jazykových úrovní podle stupnice společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SERRJ) [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z [www: http://www.muvs.cvut.cz/wp-content/uploads/2013/12/tabulka-SERRJ_2014.pdf](http://www.muvs.cvut.cz/wp-content/uploads/2013/12/tabulka-SERRJ_2014.pdf)

a zřetelně a je ochoten mu pomoci.	záležitostech. Jednoduchým způsobem umí popsat své vzdělání, své nejbližší okolí a věci týkající se bezprostředních potřeb.
<p>Samostatný uživatel B1</p> <p>V hlavních rysech rozumí informacím o důvěrně známých věcech, se kterými se pravidelně setkává v práci, ve škole, ve volném čase apod., pokud jsou vyjádřeny zřetelným standardním způsobem. Umí se vypořádat s většinou situací, které mohou nastat při cestování na území, kde se daným jazykem hovoří. Umí vytvořit jednoduchý souvislý text o tématech, která dobře zná nebo která ho osobně zajímají. Dokáže popsat zážitky a události, sny, naděje a touhy a stručně zdůvodnit a vysvětlit své názory a plány.</p>	<p>B2</p> <p>Rozumí hlavním myšlenkám složitých textů jak s konkrétními, tak abstraktními náměty, včetně odborné diskuse o oboru své specializace. Dokáže se porozumět tak plynule a spontánně, že může uspokojivě vést běžný dialog s rodilými mluvčími bez většího úsilí na obou stranách. Umí sestavit jasný podrobný text o širokém okruhu témat, vysvětlit stanovisko k aktuálním problémům a uvést výhody a nevýhody různých možností.</p>
<p>Zkušený uživatel C1</p> <p>Rozumí širokému okruhu náročných delších textů a dokáže rozpoznat skrytý význam. Umí se vyjadřovat plynule a spontánně, bez příliš zjevného hledání výrazů. Dokáže používat jazyk pružně a účinně pro společenské, studijní a pracovní účely. Umí vytvořit jasný, dobře členěný podrobný text o složitých tématech, prokázat uvědomělé užití zásad stavby textu, spojovacích výrazů a prostředků vyjadřujících vazby v textu.</p>	<p>C2</p> <p>Snadno rozumí prakticky všemu, co slyší nebo čte. Dokáže shrnout informace z různých mluvených a psaných zdrojů, rekonstruovat argumenty a vysvětlení a souvisle je prezentovat. Umí se vyjadřovat spontánně, velice plynule a přesně, přičemž rozlišuje jemnější významové odstíny i ve složitějších situacích.</p>

6. 2 Učební soubor Raduga po-novomu

Pětidílný učební soubor Raduga po-novomu vydalo nakladatelství Fraus v letech 2007 až 2011. Je určen k výuce ruského jazyka jako druhého vyučovaného

cizího jazyka na základních (od 7. ročníku) a středních školách. Soubor předpokládá osvojení jazyka na úrovni A1 až B1 tak, jak jsou tyto úrovně vymezeny Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky.

Každý díl učebního souboru sestává z učebnice, pracovního sešitu, příručky učitele a zvukové nahrávky na cd nosiči. Pracovní sešit tematicky doplňuje učebnici a slouží k procvičení a upevnění učiva. Do pracovního sešitu je vřít rusko-český a česko-ruský slovníček a stručný přehled mluvnického učiva. Příručka učitele obsahuje rámcovou charakteristiku konkrétního dílu souboru, strukturu tematických celků a komentáře a materiály k jednotlivým tematickým celkům.

Pro tuto práci je důležité zjistit, nakolik se učebnicový soubor Raduga po-novomu věnuje zvratnému a vzájemně zvratnému zájmenu. Podrobnou analýzu obsahují následující podkapitoly, které se věnují každému dílu učebního souboru zvlášť.

6. 2. 1 Raduga po-novomu 1

V prvním dílu učebnice se žáci seznamují se skloňováním osobních zájmen. Ve 4. lekci je uveden 1. a 4. pád osobních zájmen. V páté lekci je uveden 1., 2. a 3. pád osobních zájmen. V 6. lekci je znovu uveden 4. pád osobních zájmen. 8. lekce pak uvádí kompletní přehled skloňování osobních zájmen. Nikde není uvedeno skloňování zvratného zájmena «себя», nicméně již v prvním díle souboru se v textech, rozšiřujících materiálech a zadáních ke cvičením vyskytuje.

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici

Výskyt jevu v kontextu	Tvar zvratného zájmena	Lekce	Text/cvičení...
сказать о себе , написать о себе	6. pád	5, 8	rozšiřující materiály (78), zadání ke cvičení 2.5 (117), Проверьте, чему вы научились. (128)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele

Вýскýt яву в кóнтэкту	Твар звратнóго зájмена	Лекце	Текст/чвиçení...
купить себе , ступать себе , гулять себе	3. пáд	6, 7, 8	text k poslechu (62), texty (79), pohádka О рыбаке и рыбке (99)
дать за себя откуп	4. пáд	8	pohádka О рыбаке и рыбке (99)
представлять собой	7. пáд ve spojení se slovesem представ- лять	7	reálie Борис Леонидович Пастернак (79)

Zvratné zájmeno se v prvním dílu učebního souboru vyskytuje ve 3. 4. 6. a 7. pádě. Je třeba upozornit na spojení **представлять собой**. «Себе» ve tvaru 3. pádu ve spojení typu «ступать себе», «гулять себе» považujeme za tzv. prospěchový dativ.

6. 2. 2 Raduga po-novomu 2

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici

Вýскýt яву в кóнтэкту	Твар звратнóго зájмена	Лекце	Текст/чвиçení (strana)
представить себе	3. пáд	2, 5, 6	zadání ke чвиçení 4.1 б (41), 4.1 в (103), 4.6 (121)

говорить о себе , рассказать о себе , сочетать в себе	6. pád	1, 6	cvičení 3.7 (17), zadání ke cvičení 3.9 б (19), rozšiřující materiály (119)
взять с собой	7. pád	5	rozšiřující materiály (104)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele

Вýskyt jevu v kontextu	Tvar zvratného zájmena	Lekce	Text/cvičení (strana)
жалько было мужа, себя	2. pád	6	text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (79)
ехали себе , представить себе	3. pád	3	text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (37, 38)
видеть себя	4. páд	3	rozšiřující texty (42)
дать о себе знать	6. páд	6	rozšiřující texty (83)
извиняться перед собой , у него с собой	7. páд	4, 6	text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (52), důležitá neznámá slova (52), text k poslechu s úlohami komentářem a řešením (79)

Zvratné zájmeno se ve druhém dílu učebnice vyskytuje ve všech pádech. «**Себе**» ve spojení «**ехать себе**» považujeme za prospěchový dativ.

6. 2. 3 Raduga po-novomu 3

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici

Вýskyt jevu v kontextu	Tvar zvratného zájmena	Lekce	Text/cvičení (strana)
жить для себя	2. pád	4	text Дон-Кихот (97)
представить себе; требоваться сам себе, сшить себе, судить по себе, представлять себе	3. páд	1, 2, 3, 4, 5	zadání ke cvičení 1.2 б (9), zadání ke cvičení 1.5 (120); cvičení 3.2 (47), text А I (51), úvodní strana k 4. lekci (74), Проверьте, чему вы научились. (101)
так себе	frazeologické spojení, «себе» je v tomto případě v roli částice	1	text (Карел Чапек – «О жалобщиках» (23)

<p>платить за себя,</p> <p>проверить себя,</p> <p>ненавидеть себя, любить себя, надеть на себя,</p> <p>чувствовать себя*,</p> <p>полюбить себя,</p> <p>посвятить себя</p>	4. pád	1, 2, 3, 4	rozšiřující materiály (14), Проверьте себя.(25), cvičení 3.2 (48), text 3.1 (69), úvodní strana k 4. lekci (74), text Антон Павлович Чехов (97)
<p>Она уверена в себе.*,</p> <p>говорить о себе,</p> <p>уверенность в себе,</p> <p>заботиться о себе,</p> <p>включать в себя</p>	6. pád	4	text Письмо в редакцию газеты (76), cvičení 3.3 (86), rozšiřující materiály (87), text Дон-Кихот (97), text 3.1 (98)
<p>брать с собой,</p> <p>заполнять собой, взять с собой,</p> <p>выражать собою</p>	7. pád	1, 2, 3, 4	text 3.1 (25), text 3.2 (47), cvičení 3.5 (48), cvičení 1.6 (67), text Дон-Кихот (97)

Tabulka výskytu zvrátneho zájmena «себя» v příručce učitele

Вýскыт яву в контексту	Твар зврaтнeгo зaймeнa	Лекce	Text/cвичeни́ (стрaнa)

писать для себя	2. pád	1	k poslechovému textu Ирина Денежкина (17)
представлять себе , представить себе	3. pád	1, 4	text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (11), nabídka doplňkových materiálů – diktát (64)
расхваливать себя , надеяться на себя ,	4. pád	1, 4	rozšiřující texty (15), reálie (66)
почувствовать в себе , «Марина Белькович о себе », думать о себе , открыть в себе	6. pád	2, 4	rozšiřující text (32), reálie (34), rozšiřující texty Индюк (65), reálie (67)
представлять собой	7. pád	1, 2	úryvek textu (10), texty k poslechu s komentářem úlohami a řešením (28)

* «Он уверен в себе» je zařazeno ve 4. lekci v povinné slovní zásobě.

* «Чувствовать себя» je zařazeno v 5. lekci v povinné slovní zásobě
společně s otázkou: «Как ты себя чувствуешь? »

Je třeba upozornit na frazeologické spojení «так себе».

Vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга»

Třetí díl učebního komplexu vysvětluje užití vzájemně zvrtného zájmena «друг друга». Ještě před uvedením do této problematiky se vzájemně zvrtné zájmeno objevuje v 1. lekci pod obrázky (s. 24): (*Они кланяются друг другу.; Они подают руку друг другу.; Они целуют друг друга.; Они улыбаются друг другу.*).

Ve 3. lekci se vzájemně zvrtné zájmeno vyskytuje v úvodním textu (*Мы всегда помогаем друг другу.*). K aktivnímu osvojení je zařazeno do povinné slovní zásoby.

Ve cvičení 2. 4 (str. 57) mají žáci za úkol přeložit tyto věty: (*Они всегда помогают друг другу.; Они хорошо понимают друг друга.; Они часто встречаются друг с другом.*). Po cvičení následuje zelený rámeček – «Запомните», kde je vysvětleno vyjádření vzájemnosti, které se v ruštině vyjadřuje právě pomocí vzájemně zvrtného zájmena «друг друга».

Vyjadřování vzájemnosti je věnován oddíl v příloze v pracovním sešitě (in: slovníčky k učebnici, stručný přehled mluvnického učiva).

V příručce učitele je v testu třetí lekce vyjadřování vzájemnosti věnováno cvičení 1 a 2.

V tuto chvíli považujeme vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга» za probrané a následná analýza je věnována pouze zvrtnému zájmenu «себя».

6. 2. 4 Raduga po-novomu 4

Tabulka výskytu zvrtného zájmena «себя» v učebnici

Вýскýt жеву в контексту	Твар зvrtného жáймeна	Лекce	Text/cви́чениí (стрaнa)
отказаться от себя, для себя самого,	2. пáд	5	text 3.1 II (125), cви́чениí 3.2 б, в (127)

<p>представьте себе, внушать себе, порезать себе палец, взять себе, «рыть яму» сам себе, делать себе подарок, купить себе подарок, делать себе приятное, находить себе места</p>	3. pád	1, 2, 3, 4, 5	<p>text (7), zadání ke cvičení 1.2 (37), zadání ke cvičení 1.7 (71), zadání ke cvičení 1.1 a (94), cvičení 1.6 b (97), zadání ke cvičení 1.1 b (119), text (41); cvičení 1.3 a (95), text (101); text (104), text (105), cvičení 3.2 (112), cvičení 1.3 b (121), text 3.1 I (124), cvičení 3.2 (125)</p>
<p>брать с собой, представлять собой</p>	7. pád	1, 3	<p>cvičení 3.5 (24), text (71)</p>

Tabulka výskytu zvrtného zájmena «себя» v příručce učitele

Вýскыт яву в контексту	Zvratné zájmeno	Lekce	Text/cvičení (strana)
<p>у себя дома, вокруг себя, спрашивать у себя</p>	2. pád	1, 2, 5	<p>text III (18), rozšiřující text II (35), rozšiřující text II (102)</p>
<p>уехать к себе (домой), бросать себе под ноги (бусы), пригласить к</p>	3. pád	1, 3, 5	<p>text k poslechu (11), cvičení 3 (13), diktát (15), diktát (54), text k poslechu (95), diktát (100), rozšiřující text I (101)</p>

себе, вернуться к себе (на родину), представить себе, находить себе, представлять себе, пробивать себе (дорогу)			
вести себя, чувствовать себя, мучать себя, смотреть на себя	4. pád	1, 2, 4, 5	text II (17), rozšiřující text I (79), text III (18), diktát (100), rozšiřující texty I (34), rozšiřující text II (102)
включать в себя	6. pád	3	rozšiřující text II (58)
повлечь за собой, между собой, перед собой	7. pád	2, 4	reálie (38), rozšiřující text I (79), rozšiřující text II (80)

Zvratné zájmeno se ve čtvrtém dílu učebnicového souboru vyskytuje ve všech pádech. Zvlášť je třeba upozornit na spojení «**вести себя**».

6. 2. 5 Raduga po-novomu 5

V pátém dílu učebního souboru se opět několikrát vyskytuje spojení «чувствовать себя» a «представить себе». Vzhledem k četnosti výskytu

v předchozích i tomto dílu učebního souboru tato dvě spojení nejsou zařazena v následujících dvou tabulkách.

Spojení «чувствовать себя» se vyskytuje na následujících stranách pátého dílu učebnice: 32, 33, 49, 63, 80, 120 a 134. V příručce učitele se nachází na stranách: 60, 69, 88.

Spojení «представить себе» můžeme nalézt na následujících stranách pátého dílu učebnice: 69, 79, 80, 89, 108. V příručce učitele je na stranách: 60, 66, 69.

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici

Výskyt jevu v kontextu	Tvar zvratného zájmena	Lekce	Text/cvičení (strana)
вокруг себя	2. pád	2	text B2 (54)
считать себя , время осознания самой себя	4. pád	3, 5	text A1 (61), rozšiřující materiály (139)
сказать о себе , сформировать в себе , нести в себе	6. pád	3, 4, 5	cvičení 2.8 (69), rozšiřující materiály (109), cvičení 1.6 (137)
привести с собой	7. pád	5	text A1 (120)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele

Výskyt jevu v kontextu	Tvar zvratného zájmena	Lekce	Text/cvičení (strana)
объединить вокруг себя , создавать у	2. pád	4, 5	reálie (88), text k poslechu s komentářem,

себя , сбежать от себя , выйти из себя , развеять для себя			úlohami a řešením (100)
выйти из себя	frazeolo- gické spojení (2. pád)	5	text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (100)
купи (себе) газету	3. pád	2	cvičení 2 (38)
вести себя , воображать себя , оторвать себя (от родины)	4. pád	1, 3, 4, 5	řešení a hodnocení úloh (13), cvičení 2 (14), cvičení 3 (90), diktát (103), nabídka doplňkových úloh k textu 1 a (72), text k poslechu s komentářem, úlohami a řešením (98)
взять себя в руки	frazeolo- gické spojení (4. pád)	1	text k poslechu 2. část (12), důležité neznámé výrazy (13)
иметь при себе , уверенный в себе	6. pád	3, 4	text k poslechu II (54), cvičení 3 (90)

между собой , звать с собой , представлять собой	7. pád	1, 4, 5	Переведите на русский язык (17), rozšiřující text s úlohami a řešením (107), rozšiřující text s úlohami a řešením b (84), reálie (111)
--	--------	---------	--

V pátém dílu učebního souboru je zvrtné zájmeno zastoupeno ve všech pádech. Nalezneme zde dvě frazeologická spojení **«выйти из себя»** a **«взять себя в руки»**.

Z přivedené analýzy je patrné, že zájmeno **«себя»** se v učebním souboru hojně vyskytuje. V žádném dílu souboru však není uvedeno paradigma skloňování, v učebním souboru není zmíněno, že se skloňuje stejně jako osobní zájmeno **«тебя»**. K aktivnímu osvojení je v povinné slovní zásobě **«себя»** uvedeno na dvou místech – ve 4. lekci 3. dílu souboru ve větě **«Он уверен в себе»**, v 5. lekci 3. dílu je spojení **«чувствовать себя»** a s ním související otázka **«Как ты себя чувствуешь?»**.

Lze předpokládat, že studenti, kteří pracovali s tímto učebním souborem, nebudou mít potíže s porozuměním zvrtnému zájmenu při čtení a poslechu ruštiny. Domníváme se, že některým studentům může činit potíže aktivní užití ruského zvrtného zájmena.

Zájmeno **«друг друга»** je v učebním souboru, konkrétně ve 3. dílu učebnice, probráno a následně procvičeno. Na základě toho předpokládáme, že studentům nečiní potíže ani porozumění ani užití tohoto jevu v ruštině.

6. 3 Ruská gramatika v kostce

Ruskou gramatiku v kostce vydalo nakladatelství Leda v roce 1999. Problematické zvrtné a vzájemně zvrtné zájmena se věnuje následující odstavec:

V Ruské gramatice v kostce je uvedeno paradigma skloňování osobního zvratného zájmena. V souvislosti s problematikou zvratného zájmena je zde odstavec o osmi řádcích, který se ale týká vzájemně-zvratného zájmena друг друга. Balcar vysvětluje, že ruské zvratné zájmeno себя na rozdíl od češtiny nevyjadřuje vzájemnost. Ta se v ruštině vyjadřuje spojením друг друга, v němž se skloňuje druhá část. Balcar uvádí následující příklady: избегать друг друга – vyhýbat se sobě navzájem, помогать друг другу – pomáhat si (navzájem), любить друг друга – milovat jeden druhého, milovat se (navzájem), заботиться друг о друге – pečovat o sebe navzájem, pečovat jeden o druhého, заниматься друг другом – zajímat se o sebe navzájem, zajímat se jeden o druhého, Они довольны друг другом. – Jsou se sebou (navzájem) spokojeni.⁷²

6. 4 Cvičebnice ruské gramatiky

Cvičebnici ruského jazyka vydalo nakladatelství Polyglot v roce 2004. Je určena pro žáky, studenty i učitele ve školách a jazykových kurzech. Látka je rozdělena do čtyř úrovní (A, B, C a D) podle obtížnosti mluvnických jevů a rozsahu slovní zásoby.⁷³ Součástí cvičebnice je audio nahrávka na cd nosiči.

Cvičení na zvratné zájmeno je v kapitole 6. (Zájmena), v oddíle B, ve cvičení 40, kde mají studující nahradit zájmeno «ты» zvratným zájmenem. Následuje cvičení 41, kde mají studující doplnit zvratné zájmeno. Cvičení 42 je překladové, studující si mají všimnout, jak je v ruštině vyjádřeno zvratné *sebe, se, sobě, si*.⁷⁴

7. Vyhodnocení dotazníku

Dotazník je koncipován tak, aby maximálně postihoval jazykové jevy související se zvratným zájmenem a také vyjádřením vzájemnosti.

⁷² BALCAR, M. Ruská gramatika v kostce. Praha, 1999, s. 54.

⁷³ MISTROVÁ, V., OGANESJANOVÁ, D., TREGUBOVÁ, J. Cvičebnice ruské gramatiky. Praha, 2004, s. 17.

⁷⁴ MISTROVÁ, V., OGANESJANOVÁ, D., TREGUBOVÁ, J. Cvičebnice ruské gramatiky. Praha, 2004, s. 212 – 215.

V prvním cvičení studenti doplňují do vět zvrtné nebo osobní zájmeno. Cílem je zjistit, zda studenti dokáží zájmeno užít ve správném tvaru a dokáží-li vyhodnotit, ve kterých případech mají užít zájmena zvrtného a kdy naopak zájmena osobního.

Ve druhém cvičení mají studenti vysvětlit rozdíl mezi užitím zvrtného zájmena «себя» a vzájemně zvrtného zájmena «друг друга».

Zvrtné zájmeno «себя» je součástí řady frazeologických spojení, na která se zaměřuje cvičení třetí. Studenti mají doplnit do vět vhodné frazeologické spojení. Frazeologická spojení jsou uvedena v závorce.

Čtvrté cvičení je zaměřeno syntakticky. Studenti určují zájmeno «себя» jako větný člen.

Páté cvičení je překladové. Překlad je koncipován způsobem, aby postihoval maximální množství jevů související se zvrtným zájmenem, ale zároveň tak, aby studenti byli schopni předkládané věty přeložit.

Взор dotazníku:

Местоимение себя

1) Вставьте личное или возвратное местоимение (с предлогом или без предлога).

Doplňte osobní nebo zvrtné zájmeno - s předložkou nebo bez předložky.

- 1 Ты можешь гордиться, экзамен ты сдал на отлично.
- 2 По дороге в кино мне надо зайти домой и переодеться.
- 3 Я забыла у подружки сумку, мне надо сходить
- 4 Твой сын отличный хоккеист, ты можешь гордиться
- 5 Все мы очень устали, но мы должны найти силы продолжить работу.
- 6 Книга у меня дома, по дороге зайдем и возьмем ее.
- 7 Она сильно беспокоится о муже, надо успокоить
- 8 Вчера он вел очень плохо.
- 9 Она мечтает стать актрисой. Цель ее жизни – увидеть на экране.
- 10 Вам не надо ничего брать все можно достать на месте.

2) Попробуйте объяснить разницу между следующими предложениями.

Zkuste vysvětlit rozdíl mezi následujícími větami.

- 1 Они посмотрели друг на друга.
- 2 Они посмотрели на себя в зеркало.

3) Вставьте подходящие словосочетания с местоимением себя.

Doplňte vhodné slovní spojení se zájmenem себя.

(взять себя в руки, не в себе, не по себе, сам по себе, себе на уме)

- 1 Он кажется откровенным человеком, но он Ему нельзя верить.
- 2 После ссоры со своей подругой она была
- 3 Моя мать всегда была занята и я рос (Гайдар)
- 4 Сдаваться нельзя! Надо и довести дело до конца.
- 5 Ещё с вечера ему было, не то знобило, не то ломало.
(Солженицын)

4) Определите, каким членом предложения является «себя» в следующих предложениях:

Určete, jakým větným členem je «себя» v následujících větách (pro nazvání větného členu můžete použít český termín).

- 1 Паспорт вы должны носить все время при себе.
- 2 Я слышал за собой какой-то шум.
- 3 После болезни она посмотрела на себя в зеркало и испугалась.
- 4 Моя жена думает только о себе.

5) Переведите:

1. Cítíš se dnes lépe?
2. Představte si, že mu zemřela maminka.
3. Musíte se ovládat.
4. Bajkal představuje/reprezentuje 1/5 světových zásob sladké vody.
5. Denně si voláme.
6. Musíte si vážit jeden druhého.
7. Jsou si velmi podobní.
8. Oni se dobře znají.

9. Hod' sebou, nebo zmeškáme vlak!
10. Nemám co na sebe.
11. Jak se máš? – Ujde to. / Nic zvláštního.
12. Byl úplně bez sebe zlostí.
13. To se samo sebou rozumí.
14. Nechala si ušít nový kabát.
15. Dveře se otevírají od sebe a zavírají k sobě.
16. Řidičský průkaz musíte nosit u sebe.
17. Koupila jsem si novou kabelku.
18. Bratr si zlomil nohu.
19. Musíte si vážit sami sebe.
20. Ona mluví stále jen sama o sobě.

Cvičení 1

Вставьте личное или возвратное местоимение (с предлогом или без предлога)	Správně	Chybně
1) Ты можешь гордиться собой , экзамен ты сдал на отлично.	13	1
2) По дороге в кино мне надо зайти к себе домой и переодеться.	8 (14)	0
3) Я забыла у подруги сумку, мне надо сходить к ней/за ней .	13	1
4) Твой сын отличный хоккеист, ты можешь гордиться им .	11	3
5) Все мы очень устали, но мы должны найти в себе силы продолжить работу.	12	2
6) Книга у меня дома, по дороге зайдем ко мне/за ней и возьмем ее.	11	3
7) Она сильно беспокоится о муже, надо успокоить ее .	11	3
8) Вчера он вел себя очень плохо.	10	4
9) Она мечтает стать актрисой. Цель ее жизни – увидеть себя на экране.	11	3

10) Вам не надо ничего брать с собой , все можно достать на месте.	10	4
---	----	---

Кomentář ke cvičení 1:

Ve druhé větě byla uznána za správnou varianta bez zvrtného zájmena i se zvrtným zájmenem (По дороге в кино мне надо зайти к себе домой и переодеться.; По дороге в кино мне надо зайти домой и переодеться.)

Ve třetí větě byly za správné uznány dvě varianty: «к ней» v případě, že je myšleno „ke kamarádce“, «за ней» v případě, že je myšlena zapomenutá kabelka.

V šesté větě byly za správné uznány dvě varianty: «ко мне» v případě, že máme na mysli ke mně, «за ней» v případě, že máme na mysli knihu.

Типы чyb ve cvičení 1:

V první větě použil jeden studující zvrtné zájmeno v nesprávném pádu – místo tvaru «собой» užil tvar «на себя», což souvisí s tím, že v ruštině se sloveso «гордиться» váže se 7. pádem, na rozdíl od češtiny, kde se pojí se 4. pádem.

Ve třetí větě jeden student zanechal prázdné místo.

Ve čtvrté větě chybovali tři studující. Jeden student použil zvrtné zájmeno, což by bylo možné akceptovat, pokud fakt, že syn je skvělý hokejista, je zásluhou zmíněného rodiče. Druhý student použil nesprávnou variantu osobního zájmena – místo «им» používá «ним», které se klade po předložce. Třetí použil neexistující tvar osobního zájmena.

V páté větě chybovali dva studenti. Jeden studující použil zvrtné zájmeno ve správném tvaru, ale bez předložky. Druhý zanechal prázdné místo, což ale nemusí být nutně považováno za chybu.

V šesté větě chybovali tři respondenti. Jeden nesprávně použil zvrtné zájmeno byť ve správném tvaru. Druhý zanechal prázdné místo. Třetí použil místo zájmena příslovce «туда», což nelze považovat za správné, neboť úkolem bylo doplnit osobní nebo zvrtné zájmeno.

V sedmé větě chybovali tři studující. Jeden student použil místo čtvrtého pádu třetí pád osobního zájmena rodu ženského. Druhý student nelogicky použil mužský rod osobního zájmena (byť ve správném pádu). Třetí nelogicky použil zvrtné zájmeno (byť ve správném pádu).

V osmé větě chybovali čtyři řešitelé. Dva zanechali prázdné místo. Jiní dva studenti nesprávně použili 7. pád zvrtného zájmena, namísto pádu 4.

V deváté větě chybovali tři studující. Dva zanechali prázdné místo. Jeden studující použil namísto 4. pádu zvrtného zájmena 1. pád zájmena osobního.

V desáté větě chybovali čtyři studenti. Jeden použil nesprávně osobní zájmeno namísto zájmena zvrtného (byť ve správném tvaru). Tři studenti se dopustili typické chyby, která je častá i v češtině: брать с собой (brát s sebou) užili bez předložky „с“.

Cvičení 2

Попробуйте объяснить разницу между следующими предложениями.	Správně	Chybně
1) Они посмотрели друг на друга. 2) Они посмотрели на себя в зеркало.	11	3

Komentář ke cvičení 2: Rozdíl v užití zvrtného zájmena a vzájemně zvrtného zájmena vysvětlilo správně 11 studujících. Tři odpovědi nebylo možné uznat za správné - jeden student sdělil, že «себя» je zvrtné zájmeno, ale dále nic neobjasnil, druhý studující věty správně přeložil, ale rozdíl neobjasnil, třetí student cvičení vynechal.

Cvičení 3

Вставьте подходящие словосочетания с местоимением себя.	Správně	Chybně

<i>(взять себя в руки, не в себе, не по себе, сам по себе, себе на уме)</i>		
1) Он кажется откровенным человеком, но он себе на уме . Ему нельзя верить.	10	4
2) После ссоры со своей подругой она была не в себе .	11	3
3) Моя мать всегда была занята и я рос сам по себе . (Гайдар)	12	2
4) Сдаваться нельзя! Надо взять себя в руки и довести дело до конца.	13	1
5) Ещё с вечера ему было не по себе , не то знобило, не то ломало. (Солженицин)	12	2

Komentář ke cvičení 3: Ve cvičení tři měli studující do vět doplnit frazeologická spojení, tato spojení vybírali z předložené nabídky.

Chyby: V tomto cvičení se vyskytovaly pouze chyby, kdy studenti vybrali z nabídky nesprávné frazeologické spojení.

V první větě chybovali čtyři studující. Spojení «себе на уме» zaměnili dva studenti spojením «не в себе», jeden student spojením «сам по себе», jeden respondent zanechal místo nevyplněné.

Ve druhé větě chybovali tři studující. Jeden student namísto spojení «не в себе» doplnil spojení «не по себе», další student zaměnil spojení «не в себе» spojením «себе на уме», poslední zanechal místo nevyplněné.

Ve třetí větě chybovali dva studující. Jeden studující namísto spojení «сам по себе» doplnil spojení «себе на уме», druhý student zanechal místo nevyplněné.

Ve čtvrté větě zanechal jeden studující místo nevyplněné.

V páté větě chybovali dva studující. Jeden zanechal místo nevyplněné, druhý místo spojení «не по себе» doplnil spojení «себе на уме».

Případ nevyplněného místa se ve všech větách týkal jednoho studenta, který se rozhodl cvičení na frazeologická spojení vynechat.

Cvičení 4

Определите, каким членом предложения является «себя» в следующих предложениях:	Справнѣ	Чыбнѣ
1) Паспорт вы должны носить все время при себе. (обстоятельство места)	5	9
2) Я услышал за собой какой-то шум. (обстоятельство места)	9	5
3) После болезни она посмотрела на себя в зеркало и испугалась. (дополнение)	6	8
4) Моя жена думает только о себе. (дополнение)	10	4

Komentář ke cvičení 4:

Zvratné zájmeno je ve větě nejčastěji předmětem, může být ale i příslovečným určením. Studenti v tomto cvičení určovali, o jaký větný člen se v případě zvratného zájmena jedná.

Chyby:

V první větě správně identifikovalo zájmeno «себя» jako příslovečné určení místa pouze 5 studujících. Tři studenti správně usoudili, že se jedná o příslovečné určení, ale blíže ho neurčili. Jiní tři studenti se nesprávně domnívali, že se jedná o příslovečné určení způsobu. Jeden student se domníval, že se jedná o předmět. Další studující napsal, že jde o místo (ale nikoli o příslovečné určení místa). Poslední student byl zcela mimo větné členy a napsal, že se jedná o podstatné jméno.

Ve druhé větě správně identifikovalo zájmeno «себя» jako příslovečné určení místa 9 respondentů. Dva studenti příslovečné určení blíže nespecifikovali. Jeden studující napsal, že se jedná o místo (stejný, jako v první větě). Jeden studující se domníval, že se jedná o předmět (stejný, jako v první větě). Poslední student větný člen neurčil, zanechal místo nevyplněné.

Ve třetí větě správně identifikovalo zájmeno «себя» jako předmět 6 studentů. Tři studující se domnívali, že se jedná o příslovečné určení způsobu, jeden student nesprávně určil, že se jedná o příslovečné určení místa. Jeden studující neurčil «себя» jako větný člen, ale jako slovní druh (správně napsal, že se jedná o

zájmeno). Jeden napsal, že se jedná o místo (stejný, jako v první a druhé větě). Dva studující nechali místo nevyplněné.

Ve čtvrté větě 10 studujících správně určilo, že se jedná o předmět. Jeden student neurčil «себя» jako větný člen, ale jako slovní druh (stejný, jako ve třetí větě, ale tentokrát nesprávně identifikoval «себя» jako částici). Dva studenti zanechali místo nevyplněné. Jeden napsal, že se jedná o místo (stejný, jako v první, druhé a třetí větě.).

Cvičení 5

Переведите:	Český ekvivalent:
1) Cítíš se dnes lépe?	Ты чувствуешь себя сегодня лучше?
2) Představte si, že mu zemřela maminka.	Представьте себе, что у него умерла мама.
3) Musíte se ovládat.	Вы должны владеть собой.
4) Bajkal představuje/reprezentuje 1/5 světových zásob sladké vody.	Байкал представляет собой 1/5 мировых запасов пресной воды.
5) Denně si voláme.	Мы ежедневно звоним друг другу.
6) Musíte si vážit jeden druhého.	Вы должны уважать друг друга.
7) Jsou si velmi podobní.	Они очень похожи друг на друга.
8) Oni se dobře znají.	Они хорошо знают друг друга.
9) Hod' sebou, nebo zmeškáme vlak!	Поторопись, а то не успеем на поезд!
10) Nemám co na sebe.	Мне нечего надеть.
11) Jak se máš? – Ujde to. / Nic zvláštního.	Как дела? – Так себе.
12) Byl úplně bez sebe zlosti.	Он был совсем вне себя от злости.
13) To se samo sebou rozumí.	Это само собой разумеется.
14) Nechala si ušít nový kabát.	Она сшила себе новое пальто.
15) Dveře se otevírají od sebe a zavírají k sobě.	Дверь открывается от себя и закрывается к себе.

16) Řidičský průkaz musíte nosit u sebe.	Водительские права вы должны носить при себе.
17) Koupila jsem si novou kabelku.	Я купила себе новую сумку.
18) Bratr si zlomil nohu.	Брат сломал себе ногу.
19) Musíte si vážit sami sebe	Вы должны уважать сами себя.
20) Ona mluví stále jen sama o sobě.	Она говорит все время только сама о себе.

Tabulka pro vyhodnocení cvičení 5:

	Správně	Chybně		Správně	Chybně
1. věta	12	2	11. věta	13	1
2. věta	4	10	12. věta	8	6
3. věta	11	3	13. věta	7	7
4. věta	7	7	14. věta	2	12
5. věta	3	11	15. věta	14	0
6. věta	11	3	16. věta	13	1
7. věta	6	8	17. věta	12	2
8. věta	12	2	18. věta	12	2
9. věta	10	4	19. věta	11	3
10. věta	9	5	20. věta	13	1

Komentář ke cvičení 5: V překladovém cvičení nás zajímalo, jak studující přeložili tu část věty, která souvisí s problematikou zvratného a vzájemně zvratného zájmena. Pokud byla tato část přeložena správně, byl překlad uznán za správný bez ohledu na případné jiné chyby. Samozřejmě ne všichni studující užíli pro překlad námi uvedený ekvivalent, byl uznán i jiný správný způsob překladu.

V 1. větě je uznána pouze varianta «чувствовать себя».

Ve 2. větě je uznána také varianta slovesa «представить» bez zvratného zájmena.

Ve 3. větě uznáváme za správný překlad variantu «владеть собой» a také frazeologická spojení «держат себя в руках» a «взять себя в руки».

Ve 4. větě je uznána varianta slovesa «представлять» bez zvratného zájmena.

V 5. větě jde o užití vzájemně zvratného zájmena «друг друга».

V 6. větě má být užito vzájemně zvratného zájmena «друг друга». Jeden studující zde pravděpodobně pod vlivem češtiny užívá nesprávně zvratné zájmeno «себя».

V 7. větě má být užito vzájemně zvratného zájmena «друг друга». Jeden studující zde pravděpodobně pod vlivem češtiny užívá nesprávně zvratné zájmeno «себя».

V 8. větě jde opět o užití vzájemně zvratného zájmena «друг друга».

V 9. větě jde o neužití zvratného zájmena v ruštině.

V 10. větě jde o neužití zvratného zájmena v ruštině.

V 11. větě má být užito frazeologické spojení «так себе», kterého užijí pouze dva studující. Nicméně některé jiné varianty lze také považovat za správné.

Ve 12. větě jde o užití frazeologického spojení «вне себя».

13. věta se v ruštině shoduje s českým protějškem.

Ve 14. větě jsme měli na mysli variantu «сшить себе», které lze užít i bez zvratného zájmena.

15. věta se v ruštině shoduje s českým protějškem.

V 16. větě lze uznat varianty «носить при себе» i «носить с собой».

V 17. větě je možné použít variantu «купить себе» i «купить».

V 18. větě lze užít variantu «сломал себе ногу» i «сломал ногу».

V 19. větě má být v ruštině užito zvrtného zájmena «себя». Jeden student zde nesprávně užívá vzájemně zvrtného zájmena «друг друга».

Ve 20. větě má být v ruštině užito zvrtného zájmena «себя».

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že zdaleka ne všichni studenti jsou schopni správně užít zvrtné a vzájemně zvrtné zájmeno. Z prvního cvičení je patrné, že někteří studenti chybují nejen v užití zvrtného zájmena, ale také v užití osobních zájmen, kterým je v učebnicích a cvičebnicích věnován dostatečný prostor. Ve druhém cvičení byla většina studentů schopna správně vysvětlit rozdíl v užití zvrtného a vzájemně zvrtného zájmena, nicméně ze cvičení 5 vyplynulo, že značná část studujících chybuje v překladu tohoto jevu. Ve cvičení 3 měli studenti pouze doplňovat frazeologická spojení z předložené nabídky, i tak ne všichni vybrali vždy správné spojení. Nejhuře dopadlo cvičení 4, které bylo zaměřeno syntakticky. Studenti prvního ročníku, kteří dotazník vyplnili, ještě neabsolvovali kurzy syntaxe, nicméně určit předmět či příslovečné určení je látka, která se probírá na základní škole. Neschopnost určit správně větný člen u studentů rusistiky překvapila. Překladové cvičení nebylo pro tento typ dotazníku vhodné, vzhledem k tomu, že část studentů překládá některé věty sice korektně, ale pro naši práci nevyhovujícím způsobem.

V neprospěch dotazníkového šetření hovoří fakt, že bylo provedeno na malém vzorku studujících. Téma zvrtného zájmena je však okrajové, z analýzy vyplynulo, že na středních školách se s touto problematikou studenti teoreticky neseznamují, proto nemohl být zadán širšímu okruhu studujících.

8. Modelová cvičení

Následující soubor cvičení je vytvořen na základě analýzy učebních materiálů a dotazníkového šetření. Cvičení jsou řazena podle stupně obtížnosti. Prvních pět cvičení odpovídá jazykové úrovni A1-B1 a slovní zásoba v nich obsažená je inspirována učebním souborem Raduga po-novomu. Další cvičení jsou určena pro pokročilejší studenty.

Cvičení 1

Doplňte tvary osobního zájmena «ты» a zvratného zájmena «себя» ve správném tvaru:

1. У (себя) дома мне нравится. У (ты) мне тоже нравится.
2. Я пишу (ты) письмо. Ты пишешь (себя) дневник.
3. Я люблю (ты). Жаль, что ты любишь только (себя).
4. Он говорит о(ты) хорошо. Ты нам о (себя) ничего не скажешь?
5. Я пойду с(ты) и возьму с (себя) деньги.

Cvičení 2

Doplňte zvratné zájmeno « себя » ve správném tvaru:

1. Я хочу купить новый мобильник. Мы хотим купить новую машину.
2. Ты думаешь только о Вы думаете только о
3. Он смотрит на в зеркало. Они смотрят на в зеркало.
4. Павел читает про газету и девушки читают про книгу.
5. Я возьму с хлеб. Вы возьмете с чай

Сви́чение 3

Тво́рте ве́ты, сло́веса и подста́тна́ яме́на де́йте до пра́внэго тва́ру:

П́рйкла́ды: *Я куплю себе книгу. Он сломал себе ногу. Возьми себе мороженое.*

я ты	взять купить	(у) себя	подруга
он она	сломать	(о) себе	книга деньги
мы вы	порезать	(с) собой	машина
они	сшить		мобильник
	написать		рука нога
	сказать быть		нос палец
			юбка пальто
			брюки
			куртка торт
			мороженое
			чай кофе
			(в) комната
			(в) квартира

Сви́чение 4

До́плните до ве́т вхо́дна́ спо́jení се зва́ртным за́йменем, сло́весо у́зййте ве пра́внэ́м тва́ру:

Спо́jení: *посвя́тить се́бя, вла́деть со́бой, предста́вить се́бе, чувст́вовать се́бя, соче́тать в се́бе, предста́влять со́бой, ве́сти се́бя, счита́ть се́бя, отќрыть в се́бе, не нахо́дит се́бе ме́ста*

1. Во время летних каникул я одиноко.
2. Моя сестра уже в детстве.....музыкальный талант.
3. У моей мамы восемь детей. Онасемье.
4. Дети, в театре вы должны прилично.
5. Наш сосед сердится из-за пустяков. Он кричит, совсем не умеет
6. Печорин «лишнего человека».

7. В прошлом году мы переселились в другой город и до сих пор я не
8. Наш город историю и современность.
9. Сегодня люди не могут жизнь без интернета.
10. Моя подруга красивой и умной.

Cvičení 5

Vyjádřete vzájemnost pomocí vzájemně zvrtného zájmena «друг друга»:

1. Люди должны помогать
2. Вы должны заботитьсяо
3. Каждый день мы звоним
4. Они не понимают
5. Они похожина.....
6. Мои родители очень любили
7. Надо, чтобы люди разговаривалис
8. Супруги должны уважать
9. Они помирилисьс
10. Мы хорошо знаем

Cvičení 6

Doplňte vhodné osobní nebo zvrtné zájmeno v náležitém tvaru:

1. Все время он сидит у в комнате, почти не выходит.
2. У родилась дочка, назвали Анна.
3. Она слышала за какой-то шум.
4. Она не очень уверена в

5. Пошли за! Я эту дорогу хорошо знаю.
6. Сначала прочитайте текст про
7. Он очень любит своих друзей, не терпит, когда кто-нибудь говорит о плохо.
8. Сестра хотела, чтобы родители взяли с в Прагу.
9. Мать не может заботиться только о детях, она должна заботиться также о
10. После завтрака уберите за на кухне.
11. Посмотри на, ведь ты постоянно толстеешь,надо соблюдать диету.
12. Ты можешь гордиться, экзамен ты сдал на отлично.
13. В последнее время я не доволен, совсемне везет.
14. В жизни я мог надеяться только сам на
15. Мы не можем позволить отпуск на Сейшелах.
16. Дверь открывается от и закрывается на
17. Тыобманул. Я не могу этот обман простить.
18. Если вы сами цените невысоко, мир не предложит вам ни на грош больше. (Соня Хени)
19. Принеси свет, и тьма исчезнет сама (Эразм Роттердамский)
20. Тот, кто делает добро другу, делает добро (Эразм Роттердамский)

Cvičení 7

Přeložte do češtiny:

1. Байкал **представляет собой** 1/5 мировых запасов пресной воды.
2. Культура **включает в себя** все художественные ценности данного общества.

3. Прага *сочетает в себе* различные стили зодчества.
4. Что *выражает собой* «Евгений Онегин»?
5. Когда можно *считать себя* взрослым?
6. Как *вести себя* при встрече с медведем?
7. Перестаньте *внушать себе* плохие мысли.
8. Любить - это *жертвовать собой* ради любимого человека.
9. Если человек может контролировать не только свое поведение, но и свое состояние, свои эмоции, говорят, что этот человек умеет *владеть собой*.
10. Брат *замкнулся в себе*, ни с кем не хочет говорить, не выходит из своей комнаты.

Cvičení 8

Tučně vytištěné výrazy nahraďte vhodným frazeologickým spojením se zvratným zájmenem:

Spojení: *ему/ей не по себе (2krát), себе на уме, само собой (разумеется), (сам) на себя не похож, прийти в себя, про себя, само собою, взять себя в руки, выйти из себя*

1. Берегитесь нашей соседки с первого этажа, она *очень хитрая женщина*.
2. После операции дедушка *выглядит очень плохо*.
3. Повторяйте новые слова *молча*, чтобы не мешать другим студентам.
4. Девочка после испуга упала в обморок, но скоро *опомнилась*.
5. Эта работа ему *не нравится*.
6. Это получилось *без особых усилий*.
7. Она очень застенчивая, в обществе незнакомых людей она *не чувствует себя хорошо*.

8. После разговора с начальником *он рассердился* и до вечера не мог успокоиться.
9. Вы должны *собраться* и довести дело до конца.
10. Ты поедешь с нами в Париж? – *Конечно*, поеду. Увидеть Париж - моя давняя мечта.

Cvičení 9:

Пřeložte do češtiny následující věty. Pokuste se vysvětlit, co v daných větách vyjadřuje slovo «себе».

1. А он сидит себе дома, рубится в игры.
2. Они идут себе, не смотрят вокруг себя.
3. Собака лежит себе как мертвая.
4. Жили себе дед да баба.⁷⁵
5. Ехали себе потихоньку, вдруг подъезжают к огромной луже на путях.⁷⁶

Cvičení 10

Řekněte, co si kamarádka koupila. Student, který řetěz začíná, zmíní první položku, další studenti zopakují první a přidávají postupně další položky. Kdo některou již jmenovanou položku vynechá nebo si splete pořadí položek, vypadává.

Подруга пошла за покупками и купила (себе) сумку, ...

Нру lze obměnit např. takto: Алла упала с сеновала и сломала (себе) нос, ...

Cvičení 11

Doplňte zvratné zájmeno ve správném tvaru:

⁷⁵ КОПЕЦКИЙ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K Velký rusko-český slovník 4. Praha, 1959, s. 315.

⁷⁶ JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga po-novomu 2: příručka učitele. Plzeň, 2008, str. 37.

1. Вернулся Иван-царевич домой на коне златогривом, привез отцу своему Жар-птицу, а – невесту, Елену Прекрасную.
2. Иван-царевич лег спать, а лягушка прыгнула на крыльцо, сбросила с лягушачью кожу и обернулась Василисой Премудрой, такой красавицей, что и в сказке не расскажешь.
3. «Сколько ни держать при ..,..... думает царь, – а отдавать надобно: дело неминуемое!»
4. - Не за перстнем ты здесь: отдал тебя отец морскому царю. Выйдет морской царь и возьмет тебя с в подземное царство.
5. Закручинилась Марья-царевна и велела отнести домой.⁷⁷

Cvičení 12

Přeložte do ruštiny:

1. Koupila jsem zmrzlinu sobě i kamarádce.
2. Lidé si musí pomáhat.
3. Někteří žáci se neumějí slušně chovat.
4. Babička se cítila osaměle.
5. Přečtěte si článek nejprve pro sebe.
6. Dejte si pozor na naši sousedku, je vychytralá. *(Použijte frazeologické spojení se zvratným zájmenem.)*
7. Spoléhám se především sám na sebe.
8. Přátelé se o sebe starají (jeden o druhého).
9. Myslíš jen sama na sebe.
10. Rodiče si koupili nové auto.
11. Vezměte mě s sebou do Prahy, prosím.

⁷⁷ TAK TO EHT.HET [online]. Poslední revize 2. 7. 2015. Dostupný z [www: http://tak-to-ent.net/](http://tak-to-ent.net/)

12. My všichni pracujeme a on si sedí doma.
13. Musíte se vzchopit. *(Použijte frazeologické spojení se zvratným zájmenem.)*
14. Pavel spadl a zlomil si ruku.
15. Leží si na pohovce a kouká na televizi.
16. Otec pracuje u sebe v pokoji.
17. Považuje se za krasavici.
18. Nemůžeme si dovolit dovolenou v zahraničí.
19. Uslyšela za sebou kroky.
20. Pas musíte nosit u sebe.

Komentáře ke cvičením

Cvičení 1 je určeno pro úroveň A1. Studenti doplňují současně osobní zájmeno «ТЫ» a zvrtné zájmeno «себя», přičemž si mohou všimnout, že se tato zájmena skloňují stejně. Slovní zásoba je téměř výlučně inspirována prvním a druhým dílem učebního souboru Raduga po-novomu. Věty je možné přeložit z ruštiny do češtiny a posléze z češtiny do ruštiny.

Cvičení 2 je opět určeno pro úroveň A1. Studenti si při doplňování zvrtného zájmena mohou všimnout, že nerozlišuje rod a číslo. Věty je možné přeložit z ruštiny do češtiny a následně z češtiny do ruštiny.

Cvičení 3 vyžaduje znalost skloňování podstatných jmen a časování sloves, je určeno pro studenty s úrovní znalosti A2. Může být pojato jako soutěž – kdo správně vytvoří za daný časový limit nejvíce vět.

Cvičení 4 je určeno pro studenty s úrovní znalosti jazyka B1. Všechna uvedená spojení lze nalézt v učebním souboru Raduga po-novomu, byť v jiném kontextu. K aktivnímu osvojení je v Raduze z těchto určeno pouze spojení «чувствовать себя», proto mají studenti spojení pouze vybrat a správně doplnit z uvedeného seznamu. Cvičení je možné přeložit z ruštiny do češtiny.

Ve **cvičení 5** mají studenti doplnit vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга». Je vhodné cvičení přeložit do češtiny a následně zpět do ruštiny. Cvičení by měli zvládnout již studenti s úrovní znalosti A2.

Ve **cvičení 6** mají studenti doplnit osobní nebo zvrtné zájmeno. Věty lze přeložit do češtiny, studenti mohou sledovat, jakým způsobem se zvrtné zájmeno překládá do češtiny.

Ve **cvičení 7** se mají studenti při překladu do češtiny zaměřit na spojení se zvrtným zájmenem. Věty mohou následně přeložit zpět do ruštiny.

Cvičení 8 je zaměřeno na frazeologická spojení. Ve frazeologických spojeních se často chybuje. Studenti mají nahradit podtržený výraz synonymickým spojením se zvrtným zájmenem «себя». Nepředpokládáme, že si studenti frazeologická spojení aktivně osvojili, a proto jim jsou předložena v nabídce, ze které vhodná spojení pouze vybírají.

Ve **cvičení 9** tvar «себе» vystupuje v roli nepřízvučné částice, která přidává vyjádření nádeh příjemnosti nebo snadnosti děje. V češtině tuto funkci plní tvar „si“. Cvičení je zaměřeno teoreticky.

Cvičení 10 (hra) má procvičit slovní zásobu, paměť a studenty pobavit. Hrají všichni studenti, každý vždycky řekne úvodní větu a doplní, co si kamarádka koupila. Student, který některou položku vynechá nebo se splete, vypadává ze hry.

Varianta: **Алла упала с сеновала и сломала (себе) нос, ...** (V základní slovní zásobě je druhá varianta vhodná pro všechny studující, budoucí zdravotní sestry si mohou rozšířit slovní zásobu o názvy kostí).

Ve **cvičení 11** studenti doplňují správný tvar zvrtného zájmena. Cvičení je vzhledem k náročnější slovní zásobě určeno pro pokročilejší studenty.

Cvičení 12 je překladové. Překlad je koncipován tak, aby postihoval maximální počet jevů spojených s problematikou zvrtného zájmena.

Cvičení působí proti zápornému přenosu, a to především cvičení překladová, ať už se jedná o překlad z ruštiny do češtiny či naopak.

Závěr

Z analýzy učebního komplexu *Raduga po-novomu*, gramatické příručky *Ruština v kostce* a *Cvičebnice ruské gramatiky* vyplynulo, že učební soubor se tématu zvratného zájmena zvlášť nevěnuje, «себя» se zde však běžně vyskytuje v textech. Pro aktivní osvojení jsou určena pouze dvě spojení se zvratným zájmenem (*быть уверен в себе/уверенность в себе а чувствовать себя/Как ты себя чувствуешь?*). Vzájemně zvratné zájmeno a s ním související vyjádření vzájemnosti je v Raduze vysvětleno a procvičeno ve 3. lekci 3. dílu souboru. Gramatická příručka *Ruština v kostce* se problematice zvratného zájmena rovněž nevěnuje, uvádí pouze paradigma skloňování a dále v souvislosti se zvratným zájmenem rozebírá reciproční vztah. Vzhledem k analýze, která ukázala, že se téma zvratného zájmena na středních školách neprobírá, nebyl dotazník vhodný pro zadání středoškolským studentům. Za vhodný vzorek byli zvoleni studenti prvního ročníku pedagogické fakulty studující bakalářský program s názvem Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání.

První hypotéza vycházela z předpokladu, že studenti nebudou chybovat ve skloňování zájmena «себя», neboť znají paradigma skloňování. Dále nebudou chybovat v případech, kdy působí pozitivní transfer, tj. kdy se užití shoduje s mateřštinou.

Pro ověření první hypotézy bylo do dotazníku zařazeno cvičení 1. Správné versus chybné odpovědi byly v tomto cvičení v poměru 29:6. Ve skloňování zájmena studenti tedy většinou nechybují. Dále byly vyhodnoceny překladové věty, které jsou v obou jazycích ekvivalentní nebo téměř ekvivalentní. Většina studentů překládala věty správně, až na jednu výjimku, a to větu: „To se samo sebou rozumí“, kterou přesně polovina respondentů přeložila špatně. **První hypotéza byla potvrzena.**

Druhá hypotéza vycházela z předpokladu, že studenti nebudou chybovat ve vyjádření recipročního vztahu, neboť je vysvětlen jak v učebním komplexu *Raduga po-novomu*, tak v gramatické příručce *Ruština v kostce*.

Pro ověření druhé hypotézy bylo do dotazníkového šetření zařazeno cvičení 2, do překladového cvičení byly v souvislosti s touto problematikou zařazeny 4 věty. 11 studentů ze 14 správně vysvětlilo rozdíl v užití zájmen «себя» a «друг друга»,

věty v překladovém cvičení však byly přeloženy nekorektně, a to v poměru 4:3.

Druhá hypotéza nebyla potvrzena.

Třetí hypotéza vycházela z předpokladu, že se chyby budou vyskytovat v případech, kdy se užití s mateřštinou rozchází a v překladu ustálených spojení, se kterými se studenti v učebnicích ruského jazyka nesetkali.

Třetí hypotézu mělo ověřit cvičení 3. Studenti měli z předložené nabídky doplnit do vět vhodná frazeologická spojení. Správné versus chybné odpovědi byly v tomto cvičení v poměru 29:6. Vzhledem k tomu, že se jednalo pouze o výběr frazeologických spojení z předložené nabídky, bylo cvičení snadno zvládnutelné.

Hypotézu tedy nelze na základě tohoto cvičení potvrdit. Překladové cvičení se ukázalo pro potvrzení této hypotézy nevhodné.

Běžný uživatel ruského jazyka by měl být schopen správně užít zvrtné i vzájemně zvrtné zájmeno. Nepovažujeme však za nutné, aby studenti aktivně ovládali všechna námi uvedená frazeologická a slovesná spojení se zvrtným zájmenem. V těchto případech jde spíše o porozumění jevu v kontextu.

Hlavním cílem a praktickým výstupem diplomové práce bylo vytvoření souboru cvičení pro studenty ruského jazyka zaměřeného na zvrtné zájmeno «себя» a vzájemně zvrtné zájmeno «друг друга». Vytvořený soubor by bylo možno využít jako doplňkový materiál při výuce ruského jazyka. Na základě analýzy, která ukázala, že učební komplex Raduga nezařazuje cvičení tematicky zaměřená na zvrtné zájmeno, byla vytvořena cvičení, která jazykovou úrovní odpovídají uživatelům jmenovaného učebního komplexu (tedy A1 – B1). Dále byla vytvořena cvičení pro pokročilejší studenty ruštiny.

Spornou otázkou je dotazníkové šetření, které bylo provedeno na nízkém počtu respondentů, navíc překladové cvičení se neukázalo jako nejvhodnější, řada studentů překládala věty sice správně, ale pro vyhodnocení námi sledovaného jevu nevyhovujícím způsobem.

Pro realizaci konečného cíle bylo tedy použito nejen výsledků dotazníkového šetření, ale i analýzy učebnicového komplexu Raduga po-novomu.

Resumé

Zájmena představují zajímavou a také spornou oblast jazykovědného zkoumání. V teoretické části diplomové práce jsme se zabývali obecnou charakteristikou zájmen a zjistili, že nepanuje jednotný přístup k jejich klasifikaci. Zvratné zájmeno «себя» lze z morfologického hlediska řadit mezi zájmena substantivní, ze sémantického hlediska jej někteří lingvisté řadí mezi zájmena osobní, jiní ho řadí do samostatné skupiny. Jednotný přístup neexistuje ani ve vztahu k zájmenu «друг друга». Z morfologického hlediska patří mezi zájmena substantivní, z hlediska sémantického lze řadit společně se zájmenem «себя» do skupiny zvratných zájmen, nebo do samostatné skupiny vzájemně zvratných zájmen. Řada lingvistů «друг друга» mezi zájmeny vůbec neuvádí.

Praktická část diplomové práce je zaměřena didakticky. Z podrobné analýzy učebního souboru Raduga po-novomu vyplynulo, že se zde zvratné zájmeno běžně vyskytuje např. v textech, nicméně v teoretické rovině mu není věnována pozornost. Vzájemně zvratné zájmeno je ve třetím dílu vysvětleno a procvičeno.

Z dotazníkového šetření provedeného na vzorku studentů prvního ročníku pedagogické fakulty studujících bakalářský program s názvem *Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání* je patrné, že studentům většinou nečiní potíže použít zvratné zájmeno ve správném tvaru, jsou schopni odhadnout význam frazeologických spojení. Chyb se dopouštějí především v překladu z češtiny do ruštiny.

Na základě analýzy učebního komplexu Raduga po-novomu a vyhodnocení dotazníku byl vytvořen soubor cvičení zaměřený na problematiku zvratného a vzájemně zvratného zájmena. Cvičení jsou řazena podle stupně obtížnosti. Prvních pět cvičení je určeno pro studenty s úrovní znalosti jazyka A1 – B1. Další cvičení jsou věnována pokročilejším studentům ruského jazyka.

Резюме

Местоимения представляют собой интересную, но также и проблемную область лингвистического исследования. В теоретической части дипломной работы мы занимались общей характеристикой местоимений, где выяснили, что в подходе к их классификации не существует единогласного мнения. Возвратное местоимение «себя» с морфологической точки зрения можно отнести к местоимениям-существительным, но с семантической точки зрения возвратное местоимение некоторые лингвисты включают в ряд личных местоимений, другие - в самостоятельную группу возвратных местоимений.

Единогласного мнения не существует также в подходе к местоимению «друг друга». Морфологически оно принадлежит к местоимениям-существительным, семантически его можно включать вместе с местоимением «себя» в группу возвратных местоимений или в самостоятельную группу взаимно возвратных местоимений. Некоторые лингвисты «друг друга» вообще не относят к местоимениям.

Практическая часть дипломной работы имеет дидактическую направленность. Подробный анализ учебного комплекса *«Радуга по-новому»* показал, что возвратное местоимение «себя» здесь встречается в текстах, но с теоретической точки зрения ему не уделяется внимания. Взаимно возвратное местоимение «друг друга» получает объяснение в третьем томе учебного комплекса.

Из анкет, которые заполнили студенты первого курса педагогического факультета бакалаврской учебной программы с названием *«Русский язык с направлением на образование»* видно, что студенты-русисты в общем способны применять возвратное местоимение в правильной форме. Значение фразеологических сочетаний в большинстве случаев они определяют правильно, но ошибаются прежде всего в переводе с чешского языка на русский.

На основе анализа учебного комплекса *«Радуга по-новому»* и анкетного исследования был создан комплекс упражнений. Упражнения направлены на тренировку правильного употребления возвратного и взаимно возвратного местоимения и распределены по степени сложности. Первые пять упражнений предназначены для студентов с уровнем знания языка A1 – B1 по Европейской

системе уровней владения иностранным языком. Следующие упражнения созданы для продвинутых студентов.

Seznam použitých zdrojů:

Zdroje v českém jazyce:

- BALCAR, M. Ruská gramatika v kostce. Praha: Leda, 1999.
- HAVRÁNEK, B. Česká mluvnice. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- HAVRÁNEK, B. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. Příruční mluvnice češtiny. Brno: Lidové noviny, 2008
- KOMÁREK, M., KOŘENSKÝ, J., PETR, J. Mluvnice češtiny II. Praha: Academia, 1986.
- KOVBOVÁ, K. Kategorie reflexivity v česko-ruském kontextu s ohledem na moderní metody výuky češtiny cizincům. Praha, 2011. 114 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filosofická fakulta.
- ŠTÍCHA, František. Zvratná slovesa dativního typu. Naše řeč. 1981, 64, s. 186 – 191.
- VESELÝ, J. Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- ŽAŽA, S. Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999.

Zdroje v ruském jazyce:

- ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny I. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1996.
- ADAMEC, P., HRABĚ, V., JIRÁČEK, J., MILOSLAVSKIJ, I. G., ŽAŽA, S. Morfologie ruštiny II. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997.
- GRENAŘOVÁ, R. Morfologie ruštiny v přehledech a cvičeních. Zájmena. Brno, 2011.
- OLIVERIUS, Z. Úvod do morfologie ruštiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- ГАЙНУТДИНОВА, А. Ф. Функциональные особенности взаимно-возвратного местоимения «друг друга». Вестник ТГГПУ, 2011, 3.
- ГУТОРАНОВА, И. О русском возвратном местоимении себя и его соответствиях в болгарском языке. Русский язык за рубежом, 2001, 1, s. 52 – 54.

ИСАЧЕНКО, А. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология II. Bratislava: SAV, 1960.

КОПЕЦКИЙ, Л. В. Морфология современного русского литературного языка. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

ШВЕДОВА, Н. Ю. Русская грамматика - II. Москва: Наука, 1982.

Učebnice a slovníky:

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 1: učebnice ruštiny. Plzeň: Fraus, 2007.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 1: příručka učitele. Plzeň: Fraus, 2008.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 2: učebnice ruštiny. Plzeň: Fraus, 2008.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 2: příručka učitele. Plzeň: Fraus, 2008.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 3: učebnice ruštiny. Plzeň: Fraus, 2009.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 3: příručka učitele. Plzeň: Fraus, 2009.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 4: učebnice ruštiny. Plzeň: Fraus, 2010.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 4: příručka učitele. Plzeň: Fraus, 2010.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 5: učebnice ruštiny. Plzeň: Fraus, 2011.

JELÍNEK, S., ALEXEJEVA, L. F., HŘÍBKOVÁ, R., ŽOFKOVÁ, H. Raduga ponovomu 5: příručka učitele. Plzeň: Fraus, 2011.

KOPECKÝ, L., HAVRÁNEK, B., HORÁLEK, K. Velký rusko-český slovník 4. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1959.

MISTROVÁ, V., OGANESJANOVÁ, D., TREGUBOVÁ, J. Cvičebnice ruské gramatiky. Praha: Polyglot, 2004.

ОЖЕГОВ, С. И. Словарь русского языка. Москва: Мир и образование, 2004.

Internetové zdroje:

Internetové zdroje v českém jazyce:

- Charakteristika jazykových úrovní podle stupnice společného evropského referenčního rámce pro jazyky (SERRJ) [online]. Poslední revize 26. 6. 2015.

Dostupný z www:

http://www.muvs.cvut.cz/wp-content/uploads/2013/12/tabukla-SERRJ_2014.pdf

- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy – Společný evropský referenční rámec pro jazyky [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z www:

<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

- Prague Dependency Treebank – Reflexivní se, si; Komplexní jevy [online].

Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z www:

<https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/a-layer/html/ch03s07s08.html>

Internetové zdroje v ruském jazyce:

- Грамота.py [online]. Poslední revize 26. 6. 2015. Dostupný z www:

<http://www.gramota.ru/slovari/dic/?lop=x&bts=x&zar=x&ag=x&ab=x&sin=x&lv=x&az=x&pe=x&word=%F1%E5%E1%FF>

- TAK TO EHT.HET [online]. Poslední revize 2. 7. 2015. Dostupný z www:

<http://tak-to-ent.net/>

Seznam tabulek:

Paradigma skloňování ruského zvratného zájmena (s. 20)

Konstrukce se zvratným zájmenem «себя» versus zvratné sloveso (s. 24)

Paradigma skloňování ruského vzájemně zvratného zájmena (s. 26, 27)

Paradigma skloňování českého zvratného zájmena (s. 27, 28)

Charakteristika jazykových úrovní podle SERRJ (s. 49, 50)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici Raduga po-novomu 1 (s. 51)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele Raduga po-novomu 1 (s. 52)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici Raduga po-novomu 2 (s. 52, 53)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele Raduga po-novomu 2 (s. 53)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici Raduga po-novomu 3 (s. 54, 55)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele Raduga po-novomu 3 (s. 55, 56)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici Raduga po-novomu 4 (s. 57, 58)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele Raduga po-novomu 4 (s. 58, 59)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v učebnici Raduga po-novomu 5 (s. 60)

Tabulka výskytu zvratného zájmena «себя» v příručce učitele Raduga po-novomu 5 (s. 60- 62)

Tabulka vyhodnocení cvičení 1 (s. 66, 67)

Tabulka vyhodnocení cvičení 2 (s. 68)

Tabulka vyhodnocení cvičení 3 (s. 68, 69)

Tabulka vyhodnocení cvičení 4 (s. 70)

Tabulka ke cvičení 5 (s. 71, 72)

Tabulka vyhodnocení cvičení 5 (s. 72)

Přílohy:

1. Dotazník 1
2. Dotazník 2
3. Dotazník 3
4. Dotazník 4
5. Dotazník 5
6. Dotazník 6
7. Dotazník 7
8. Dotazník 8
9. Dotazník 9
10. Dotazník 10
11. Dotazník 11
12. Dotazník 12
13. Dotazník 13
14. Dotazník 14

